

भारताचा इतिहास

सतराव्या शतकाच्या पूर्वार्धात इंग्लंडच्या ईस्ट इंडिया कंपनीला काही विशेष फायदा झाला नाही. परंतु त्या शतकाच्या उत्तरार्धात कंपनीला ब्रिटीश सरकारकडून काही सवलती मिळाल्या आणि कंपनीची भरभराट होऊ लागली.

त्याच वेळी कंपनीने लाथा शस्त्रावला पुरवात केली. ही कंपनी त्या वेळपर्यंत शांतपणे व्यापार करीत आली होती, तिचे बळ एकाएकी इतके वाढले की तिने काही अशेष बळवस्त्रासाठी तयारी सुरू केली. देशांतली अराजकता कंपनीला आस्त पाडण्याची बळगेली. वीराळू अंगिरस १६६९ पासून मुंबईला गव्हर्नर म्हणून काम करीत होता. त्याने कंपनीला एका पत्रात लिहिले—“या पुढे तुम्हाला तुरुवार हाती भरून आपला व्यापार करावा लागेल.”

कंपनीच्या भोवणांत बंदूक झाला. भार-
ताला इंग्रजी तऱ्हेलाळी आणण्यासाठी यत्न
सुरू झाले. कंपनीच्या प्रमुखपैकी सर जॉन
बाह्रूड याने १६८८ च्या डिसेंबर महिन्यांत
मुंबईचे बंदर व पश्चिमी किनाऱ्यावरची
मोगळांची काही बंदरे यांचा वेडा दिला
आणि अनेक मोगल जहाजे काबीज केली.
पण ही बाईच ठरली. कारण इंग्रजांना वाटले
होते की ते मोगल साम्राज्य दुबळे नव्हते.
त्याबद्दल सर जॉन बाह्रूड बाला औरंगजेब
बादशाहाची कळ माफीत माग्याची लागली
नाही तर, बर थोड जाल रुपये जुफसान
भरपाई म्हणून भरावे लागले. १६९० मध्ये
औरंगजेब बादशाहाने इंग्रजांना व्यापार
कारण्यास परवानगी दिली.

बंगालमध्ये इंग्रज व्यापाऱ्यांना व्यापारा-
च्या सवलती देऊन छुलताना मुजाने

१६९१ मध्ये एक फर्मान काढले. परंतु
त्याच्या बाबतवारांनी १६९६ मध्ये त्या
सर्न सवलती मार्गे घेतल्या. १६७२ मध्ये
शाहिस्ते खानाने जे फर्मान काढले होते,
इंग्रज त्याचा फायदा करून वेण्यांत वसती
झाले नाहीत. म्हणून कंपनीने बळजबरीने
व्यापका हेतू साध्य करून वेण्याचा किंवार
केला. कंपनीने हुगळीला एक किछा बांधला.
१६८६ च्या ऑक्टोबर महिन्यांत इंग्रज व
मोगल यांचे आपसांत युद्ध झाले. इंग्रजांनी
हुगळीहून बळ काढला आणि नदीच्या
मुखावर बळच्या एका वेळांत राहून तेथून
तहान्ची मोलणीं सुरू केली. तह झाला. परंतु
पुढल्या वर्षी कॅप्टन विलियम हीथ याच्या
नेतृत्वाखाली इंग्लंडमधून एक आरंभार आले
आणि इंग्रजांनी चितागाम बंदर काबीज
करण्यासाठी तयारी केली. शेवटी हीचक्या
हातीं अपयशस्व आले.

१६९० मध्ये औरंगजेब बादशाहाशी
झालेल्या संधीनंतर इंग्रजांनी आपल्या
माकडचेष्टा बंद केल्या. ज्ञान चारनेक हा
इंग्रज एजंट चतुर होता. १६९० मध्ये
त्याने छुलतती नामक स्थानी एक
वखार बांधली. १६९१ च्या फेब्रुवारीत

मोगल बादशाहांच्या हुकमाने बंगालचा
नवाब इब्राहीमखान याने एक फर्मान
काढले. या परवान्याप्रमाणे वार्षिक तीन
हजार रुपये सरकारांत इंग्रजांना भरून इतर
कोणत्याहि प्रकारना तुमरा बर विस्था-
शिवाय बंगाल मध्ये व्यापार करण्याची
परवानगी मिळाली.

सर्वशान निरुद्धाचा जमीनदार शोभासिंह
याच्या बंडाचे निष्ठ करून १६९६ मध्ये
इंग्रजांनी आपल्या किल्ल्याची डागडुजी केली.
दोन वर्षांनंतर त्यांची छुलतती, फळकता व
गोविंदपूर नायक तीन गावे १७०० रुपये

देऊन विकत घेतली. ईशवाच्या या वस्तीचे नांव फोर्ट विलियम ठेवण्यात आले.

चार्ल्स द्वितीय व जेम्स द्वितीय यांच्या काळात कंपनीला पुष्कळ फायदा झाला. परंतु १६९४ मध्ये ब्रिटीश पार्लमेंटने कंपनीला हिंदुस्थानात व्यापार करण्यासाठी दिलेल्या सर्वाधिकार काढून घेतले. पार्लमेंटने प्रत्येक ईशवाला हिंदुस्थानात व्यापार करण्याचा अधिकार दिला. १६९८ साली त्याला कायद्याने रूप पण मिळाले. जनरल सोसायटी नावाची आणखी एक कंपनी स्थापन झाली. जुनी कंपनी आपले अधिकार सुरक्षित ठेवणे या हेतूने १७०७ मध्ये या नव्या कंपनीत सामील झाली. परंतु आणखी एक कंपनी 'ईशजी व्यापारी कंपनी' या नावाने स्थापन झाली. या नव्या कंपनी तर्फे सर विलियम जोरिस नावाचा दूत मोगल दरबारी

आला. त्याने आपल्या कंपनीला सवलती देण्याचा प्रयत्न केला. त्याला यश मिळाले नाही. शेवटी शेवटी कंपनीला एक होऊन १७०३ पर्यंत कोणत्याही प्रकारची चढाओढ न करिता व्यापार करीत राहिल्या. अठराव्या शतकात मुस्लीमांनी ४० वर्षे ईस्ट इंडिया कंपनीचा व्यापार येशांत अराजकता अन्वहि निर्बिभरणे व हावपणे चाळ. होता. १७१५ पासून मोगल वरवारांत कंपनीच्या तर्फे एक दूत मुद्रां राहू लागला. दूतावासातील विलियम ईमिस्टन नांवाच्या एका डॉक्टराच्या औषधाने फर्कसिअर बादशाहाला गुण पडला. त्याचा कंपनीला फायदा झाला. तो पर्यंत ईशज ने कर देत होते ते रद्द करण्यात आले. मुंबईला जी माणीं सुरू करण्यात आली होती ती मोगल साम्राज्यात सर्वत्र मान्य झाली.

नेहरु चरित्र

[३४]

१९३६ च्या ऑगस्ट महिन्यात काँग्रेसने विधानसभेची तयारी सुरू केली. जवाहर-लालजींनी भाषणे करीत देशभर भ्रमण केले.

११ डिसेंबर १९३६ या रोजी जवाहर-लालजी तिसऱ्या वेळी काँग्रेसचे अध्यक्ष म्हणून निवडून आले. काँग्रेसचा तीन वर्षे काँग्रेसचे अध्यक्ष राहणारे त्यांना पसंत नव्हते. परंतु गांधीजींनी सुद्धा त्यांचे अनुमोदन केले. फैय्दपूरच्या अधिवेशनात जवाहरलालजींनी आपल्या अध्यक्षीय भाषणात भारतीय स्वातंत्र्याविषयी प्रासुस्थाने ठेवले. ब्रिटीश सरकारच्या साम्राज्यांतर्गत स्वराज्याच्या भोरणाचे त्यांनी संकटन केले.

निवडणूक संपली व सात. मातात काँग्रेसला यश मिळाले. दिल्ली येथे कौन्सिलात निवडून आलेल्या सभासदांची एक बैठक झाली व संविधान स्वीकारण्याचा निर्णय घेण्यात आला. जवाहरलालजींना हा निर्णय पसंत नव्हता.

काँग्रेसला मुसलमानांची गती नसले मिळाली नाहीत. मुसलमानांचे प्रश्न जगदी निराकर्य स्वरूपाचे आहेत असे जिज्ञांचे मत होते. शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने हिन्दू मुसलमान असा भेद होत नाही असे नेहरुंचे म्हणणे होते.

१९३८ च्या प्रारंभी मुंबई येथे काँग्रेस कार्यसमितीची एक सभा झाली. त्या बैठकीत काँग्रेस मंत्र्यांच्या कामाविषयी टीका झाली. काँग्रेस व सरकार यांच्यात वादत चाललेल्या मतभेदाची रूपरेखा दिवू लागली होती. सरकारने राजकीय कैद्यांना सुटका

काही यश लाभले नाही. काँग्रेसचे प्रतिनिधि म्हणून उदाहरणाले नेहरू व आझाद त्यांना भेटले. ब्रिटन भारतावरची आणखी मजबूत सहाय्यला तयार नव्हता.

“भारत स्वतःच्या घळावर स्वातंत्र्य मिळवील.” असा ठराव काँग्रेसने केला. १९४२ च्या ऑगस्ट महिन्यात मुंबई येथे काँग्रेसचे अधिवेशन भरले. ‘जले जाओ!’ हा ठराव तेथेच पास झाला. ‘भारत छोडो’ हा एक भारतीय स्वातंत्र्यवादी मंत्र होता. राष्ट्रीय चळवळ इतकी बघे जाऊ राहत्यांतर्गत स्वतः महात्मा गांधीजीच काँग्रेसी शस्त्रासारखे वाई लागले.

काँग्रेसची ही चळवळ सुरू करण्यापुर्वीच दुसऱ्या विश्वाी पहाटे सरकारने काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांना अटक केली. सर्व मिळून ६० जणांना अटक झाली. हे सर्व काँग्रेसच्या

अधिवेशनाला हजर होते. गांधीजींना भिन्नचिन्तनशील उतरविण्यात आले आणि आगाखान यांच्या बंगल्यात ठेवण्यात आले. इंग्रिच्या पुढाऱ्यांना येरवडाच्या दुर्ग्यात ठेवण्यात आले. काँग्रेस कार्य कारिणीच्या बाकी सनासदांना पुण्याला येऊन जाऊन तेथून अहमदनगरच्या किल्ल्यात ठेवण्यात आले.

पुढाऱ्यांना अटक झाल्याची बातमी कळताच देशात कोप व क्षोभ यांच्यामुलीच फुटल्याचा वास झाला. पुढाऱ्यांच्या अनाथी प्रजेने स्वतः सरकारला तोंड दिले. नाना तन्हेची संकटं इंसत इंसत सहन केली. चिंतेने उत्तर दगडाने देण्याचा पल्ल केला. १८५७ नंतर देशात इतक्या मोठ्या प्रमाणावर झालेली चळवळ हीच होय.

पाताळ कोट

[१२]

[धूमक व त्याचे साथी कोठे खले होते, हे मगर-माणसांनी पाहिले होते. ते लवळ भोवण्यापुर्वी डोंगराच्या घळ्याकडे ते पळू लागले. राज त्यांचा पाठलाग करू लागले. एका कुकटीतला मगर-माणसांनी भाटे घेऊन त्यांची वाट रोखून धरली. पुढे—]

धूमक मुर्जीच म्हाळा नाही. त्याने फक्त एक भाळा पाठलाग करणाऱ्या मगर एकदांच मागे वळून पाहिले. जे जिवंत माणसांवर फेकला.

राहले होते ते भिऊन पळाले नव्हते. भाळा येत असलेला पाहून मगर-माणसे या ठळ ते पाव वाटेने पाठीमागून बाबत पाव वाटेच्या शेवटी बाजूला पांगली. तिकडे पाठलाग करीत होते.

“सोमू! हे लोक येत आहेत ना, बाण बाणराच्या वळणाच्या बाजूने येणाऱ्या त्यांच्या समाचाराला मी आहे वेळे उभा. मगर माणसांवर पडले.

तू आणि निरुप होशे त्या खोरच्यामागवर “काय पण हिंमत आहे!” त्यांच्या माले फेका.” असे सांगून धूमकने स्वतः पैकी एक जण खोरहून म्हाला. तो होता

“बायोबा”

हत्तयांत धूमक व त्याचे दोघे साथी नदी काठी येऊन पोचले. त्यांना पाहून पुलिंदला देव पावसासारखा आनंद झाला. तो पळत पळत पुढे गेला आणि धूमकला कडकडून भेटून म्हणाला— “धूमक दादा! माझी धाकटी नायको त्या होडक्यांत कैद आहे. ‘बांबवा!’ म्हणून ओरडत आहे. आतां तें होडकें कसे बराबरे हो ?”

धूमकनें होडक्याकडे पाहिलें. मगर-बाणसापेकीं कांहीं औरत बुडत तरात होडक्याच्या पुढे पुढे ओघांत वाहात चालले होते. कांहीं होडक्यांतवळ जाण्याचा जिव-पाद मत्त करीत होते.

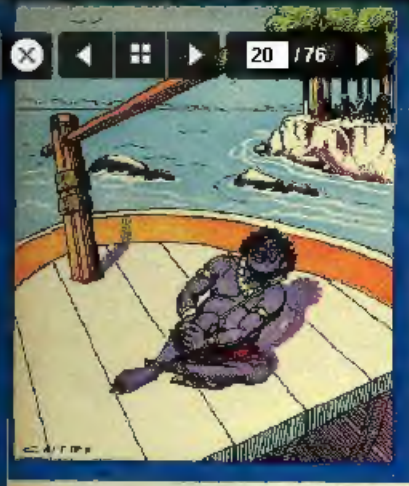
“पुलिन तूं दोरसंड कापायला नको होतें. तें दोरसंड धरूनच होडके बाहेर ओढतां आलें असते. राक्षसाचे नोष्कर राण्याच्या ओघांत मरथार. एक जण देखील बांजणें शक्य नाही. होडक्याकडे जाणाऱ्यांपैकीं एक दोघे पोचलीक कदाचित. सर्वेच्या सर्व कां बरे आपल्यावर धांवून आले! एक जण देखील होडक्यांत कां राहाला नाही ?” धूमकची ही शंका धूर करण्यासाठीच जणुकांहीं स्याचें बोळणें

संपण्यापूर्वीच होडक्याच्या पेटीतून एक खुजा राक्षस कंगडत बाहेर सुकाणूंसचल आला. त्यानें सुचारु धारत्याबरोबर होडक्याचें डोळणें बंध झालें.

त्या खुजा राक्षसानें वांत ओढ नावून धूमककडे एकदां पाहिलें आणि होडक्याकडे पोहोत येणाऱ्या एका मगर-बाणसाच्या डोक्यांत वल्यानें मारलें आणि ओरडला— “मूर्खानो! मरा! तुझाला व काळिकली राक्षसांला भासा हा शेवटचा नमस्कार! होडके माझे आहे आणि ही आईपण नाझीच नायको आहे. आम्ही दोघे या

चांदोबा

जंगलांत कोठे तरी शोपडें बांधून सुखानें राहूं.”

तें ऐकून पुलिंदाच्या अंगाचा भडका उद्भूत गेला. म्हणाला—“दुष्ट! तिचा मवरा मी विक्त असतां राक्ष्या देखत तिला पळवून नेणाऱ् आहेस तूं ?” असें म्हणत त्यानें नदींत उडी मारली आणि पोहोत होडक्याकडे निघाला.

परंतु विरूपनें हात धरून त्याला बाहेर ओढले. म्हणाला—“हत्तकी आई कशाळा ? पडला.

एकदां जवळ पोचलास तरी तो तुझा ठार केल्याशिवाय राहील का ? पोछा नीर बर. बाही व होडके पण चालूं शकणार नाही.”

चांदोबा

तुझी होडकी येकं तर देत. नंतर त्या होडक्याचा पाठलाग कर. तुझ्या मदतीला आम्ही आहोच. त्या राक्षसाच्या ठार करून आम्ही तुझ्या बाबकोळा सोडवूं.”

तिकडे तो खुजा राक्षस गाढव रेंकूं लागल्यासारखा जोरानें हंसला. म्हणाला— “आमनें परस्परांवर मेघ झाल्यावर आणि रुद्ध करून घेतल्यावर पळवून नेलें असें कोण म्हणणार रे ?” असें म्हणत होडक्या-जवळ येणाऱ्या बाणसाी एका मगर-बाण-साच्या डोक्यांत त्यानें बसलें मारलें आणि होडके जोराचा ओघ होता तिकडे पळवून

क्षपण नेकं लागला.

“गेली हो गेली...माझी लाडकी धाकटी गेली हो...” असें औरत पुलिंदनें पुन्हा एकदां पाण्यांत उडी मारली, परंतु त्याची कंठर धरून विरूपनें त्याला बाहेर ओढले.

तेव्हा जवळीत सोमकनें एक बाण तेम धरून त्या खुजा राक्षसाच्या गुडमळा मारला. बाण लागतांच त्याच्या हातांतली सुकाणूंची दांडी सुटली व तो होडक्यांत पडला.

“साळा म्हणतात नेम! तो मरथार केल्याशिवाय राहील का ? पोछा नीर बर. बाही व होडके पण चालूं शकणार नाही.”

चांदोबा

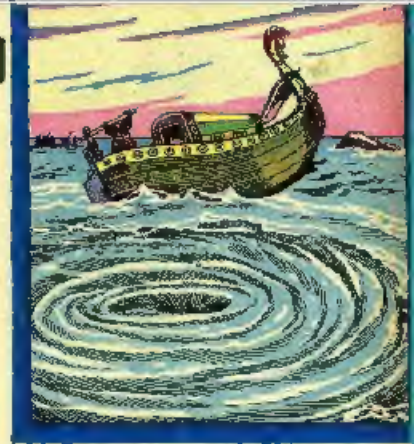
धूमकने पाठ थोपून सोमकला शावासकी विली.

होडके एका भोवत्यात सांपचळे आणि चव्हर लाजे लागले. खुब राक्षस लंगडत लंगडत उठला. त्याने बाप काडून फेकून दिला आणि सुकाणू भरून होडके मोवत्याच्या वाहेर काढले.

इतक्यांत मिळांच्या बोन्ही होळ्या आल्या. त्याच डोक्यांत वसून धूमक व सोमक नदी पार करून आले होते. एका होडीत हो गरुडपक्षीपण बघफडत पडला होता.

होळ्या नवळ किनाऱ्याला लागताच धूमक व विरूप एका होडीत चढले. सोमक व पुलिंद दुसऱ्या होडीत बसले. पुलिंदने आपल्या अनुयायांना काटाकाटाने पळत राक्षसाच्या होड्यावर फक्त राक्षसाच्या लागलीक लसे दगड फेकण्याला सांगितले. नंतर त्याने लसेदेखील बजावून सांगितले की जर का होडके उडून पाण्यात बुडाले तर एकेकाची जामडी डोळवीद.

बऱ्ही वीराने मारून धूमकने होळ्या त्या होड्यातून बळकट न्यायला सांगितले. होडके बुडाले तरी चालेल. पण हो राक्षस

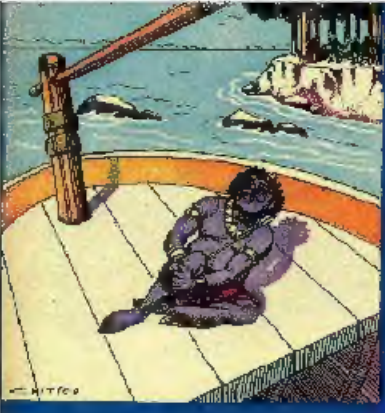

जिवंत सांपडला तरी पुरे म्हणजे आपल्याला कालिकली राक्षसाच्या पाताळकोटाची वाट मिळेल."

"होडके बुडाले आणि माकी बायको बुडाकी तर मी कोणाच्या तोंडाकडे पाहू?" पुलिंद शवरस्वासारखा म्हणाला.

"धूमराश! मला वाटते की कालशंकर मांत्रिकपण त्याच होडक्यात कैदेत आहे. म्हणून होडके पण आपण बुडू देतां कामा नये. त्या खुब राक्षसाला आपण चौने मिळून बर्फे सक्णार नाही का? सहजी पकडू" विरूप म्हणाला.

चांदोचा
१३

होडक्याचा पाठलाग कर. तुझ्या मंदतीला आम्ही आहोच. त्या राक्षसाला ठार करून आम्ही तुझ्या वायकोला सोडू.”

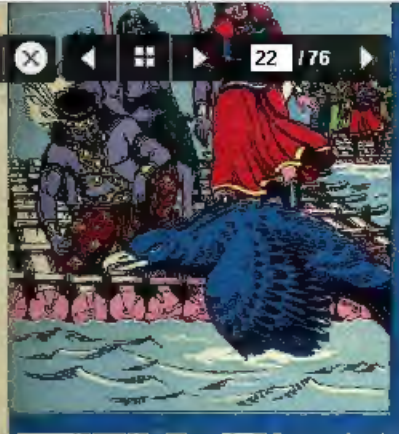
तिकडे तो छुजा राक्षस गाढव रेंवू लागल्यासारखा जोराने हुंस्का. म्हणाला—
“आमचें परस्परांवर प्रेम झाल्यावर आणि लग्न करून घेतल्यावर पळवून नेलें असें कोण म्हणणार रे ?” असें म्हणत होडक्या-जवळ येणाऱ्या आणखी एका मगर-बाण-सारख्या होड्यांत त्यानें वन्हें मारलें आणि होडकें जोराचा ओघ होता तिकडे वळवून आपणव नेऊं लागला.

“गेली हो गेली....पाझी लाडकी धाकटी गेली हो....” असें ओरडत पुळिंदनें पुन्हां एकदां पाण्यांत उडी मारली, परंतु त्याची कंवर धरून विरूपनें त्याला बाहेर ओढलें.

तेचज्या अवघांत सोमकनें एक बाण नेम धरून त्या छुजा राक्षसाच्या सुट्याला मारला. बाण लागतांच त्याच्या हातांतली छुकाणूची बांडी सुटली व तो होडक्यांत पडला.

“हाला म्हणतात नेम ! तो मरणार नाही व होडकें पण चाडवूं शकणार नाही.”

चांदोवा
१२

हळू हळू पाठलाग करणाऱ्या होड्या आणि राक्षसाच्या होडक्यांतलें अंतर कमी होऊ लागलें. पुळिंदचे अनुयायी ते पाहून मोठमोठे दगड होडक्याच्या आजूबाजूला फेकूं लागले. धूमक व त्याच्या साथ्यांना वाटूं लागलें की होडकें हातांत येणें आतां तितकेंतें कडीण नाही. विरूप होडीतल्या गरूड पक्षाजवळ वसून प्रेमानें त्याला गोआरीत चुटक्या बाजवून मोठ्या उत्साहानें त्याला भेगुद स्थितीतून जाया करीत होता. गरूड पक्षी उडत नव्हता, वसल्यावसल्याच होकें खाली करून झीलं बाजवीत होता.

होडकें जोरानें वाहूं लागलें. राक्षसानें पण होडकें जोरानें चारवायला घुरवात केली. बोनदी होड्या त्याचा पाठलाग करीत येत असलेल्या राहून त्याच्या अंगांत एकादम कोटून स्फुरण नटलें कोणाका टाकक ?

पुळिंदच्या अनुयायांनीं राक्षसाच्या होडी-वर दगडांचा वर्षाव चाख टेवला होता. दगड पाण्यांत होडीजवळ पडत व त्यामुळें पाण्यांत जोरानें लाटा उत्पन्न होडीचा वेग थोडा कमी करीत. राक्षसाला पण हात आंमवून कांहीं वेळ वसून रहायें लागे. आतां होडकें बुडणार अशी मीति पण त्याला वाटूं लागली.

“हा गरूड जर फा वळला तर त्या राक्षसाच्या होड्यावर आणि खांबावर चोंचीनें एक दीन टांची मारून येईल.” विरूप म्हणाला.

इशक्यांत मिळींनीं टाकलेला दगड चुकून विरूप वसला होता त्या होडीला लागला. त्याच्या चक्यानें होडी उलटली आणि सर्व पाण्यांत पडले. नाव सरळ करून पुन्हा सर्व होडीत वसले. गरूडपण पाण्यांत पडला होता. तो पंख फडफडवून विरूपच्या खांद्याजवळ चिरट्या घालूं लागला, ते पाहून विरूपला आनंद झाला.

चांदोवा
१३

एकाएकी पाण्याचा ओष वादळा, एवढेच नव्हे तर नदीत मोठमोठे खडक व दगड-पग दिसू लागले. खुश राक्षस, होडकें त्या दगडांवर आपटून फुडें नये अशा चेतनें होडकें संभाळून नेऊं लागला. पुलिंदच्या अनुयायांचा दंगडांचा गर्गस आळ होता.

“मला वाटतें की जवळून कोठें तरी धवधवा असावा. म्हणून पाण्याचा ओष हलका वाडलेला बिसवो आहे. जमन आपल्या होड्या काठावर वेऊन जाण्यांत सहाय्यपण आहे.” विरूप म्हणाला.

“मग तो राक्षस आणि मासी बायको !” पुलिंद बावरून म्हणाला.

“ती लागेक कोठें तरी कांठाला, नही-तर.....” तो असें बोलतच होता की होडकें एका खडकावर आपटलें आणि

मारला. नदीत तरगत वहात चालतल्या एका बारीकडे तो पोहोत गेला. कंठ तिला आपल्या खांब्यावर वेऊन तो पोहोत काठाकडे जाऊं लागला.

“होड्या खबरदार जाऊवा !” धूमक म्हणाला. मिझांनी एक दोन मिनिटांत होड्या काठावर आणल्या. परंतु तोंपसेत राक्षस बराच खाली बाहेर गेला होता आणि काठावर आला पण होता. वृत्तक व त्याचे साथी आणि राक्षस यांच्या मध्ये एक हेऊळ होतें. देवळाच्या चारी बाजूला मोठमोठें झाडें होती व खांबे वनगणसें लोंबत उड्या मारीत होती. त्यांपैकी एक वनगणूस जोरानें ओरडला आणि धूमक होता त्या बाजूला येऊ लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकीं)

झाप की दंड

विरुपाक्षी आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, पेट खांब्यावर काढून घेतलें आणि झमझमाव दिशेने नेहमींममाणें बोंबवणें चालू लागला. तुझ्या सरस्वतींनी तेव्हां घेतलें वस्तूला केताड लावला म्हणाला—“राबा ! आपल्या दळी-बाहेरचे काम करण्याची जबाबदारी आपल्या शिरावर घेवली तर त्यानें कमकर्म नांवाच्या राजपुत्रासाठीं असामान्य संवत्स संवाद करून घेतलें पाहिजे. मी तुला त्याची गोष्ट सांगतो. नीट लक्ष देऊन ऐक !” असें सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

गंगेच्या काठीं पल्लकपुर नांवाच्या गांवीं विजयार्जन नांवाचा राजा राज्य करीत असे. तो नागराज बासुकी याचा मुलगा होता. त्याच्या राणीचे नांव पद्मोदरा. कमकर्म हा

केताळाच्या मोही

त्यांचा मुलगा. कनकवर्ष इतका सुंदर होता की प्रत्येक तरुण स्त्रीस, तो आपला पति व्हावा असे वाटे.

त्याचे रूपवर्णन ऐकूनच मदनसुंदरी नांवाची राजकन्या त्याच्यावर माळली. ती विदर्भ देशांतल्या कुंडिननगरच्या राजाची कन्या होती. ती देखील कनकवर्षासारखे जखीच रूपवती होती. तिने शैलदेव नामक एका चित्रकारास आपले चित्र वेऊन कनकवर्ष याच्याकडे आपला मानस कळविण्यासाठी पाठविले. शैलदेवने मदनसुंदरीचे चित्र वेऊन कनकवर्षाला राजकन्येचा प्रेम-

Fullscreen 127

चित्र पाहून तिच्यावर मोहित झाला. दोघांचे पुढे भाटभाटाने लग्न झाले. बरेच विषय झाले तरी त्यांना भूक झाले नाही. तेव्हा कनकवर्षाला काळजी वाटू लागली की पुढे कुलोद्धार कोण करणार? त्या काळजीत राजाकडे शोध लागेना. एवढी तो अंधल्यावर या कुशीवरून त्या कुशीवर नळत असता त्याला समोर एक वयस्क स्त्री दिसली. तिला पाहताच कनकवर्षाच्या मनोत तिच्या-विषयी श्रद्धा व भक्ति उत्पन्न झाली. त्याने उठून तिला नमस्कार केला.

स्त्री स्त्रीने त्याला आशीर्वाद दिला व म्हणाली—“मुला! मी तुम्ही आते, तुम्हा वडिलांची मोठी बहीण रत्नमया. आम्ही दोघे बहीण भाऊ नागराज बाळुकी यांची मुले. मी आजवर अहस्वपणे तुम्ही रक्षण करीत आले आहे. तू मसा उदास का?”

“आत्माबाई! मी तुमच्या दर्शनाने फय झालो. मला सुख नाही, फक्त वाच गोष्टीचें दुःख आहे.”

“मी एक उपाय सांगते. तू कुमार-स्वामी याची आरापना कर! त्याच्या अनुग्रहाने तुला पुत्रप्राप्ति होईल. अनेक

त्यांना तोंड देण्यास मी तुझ्या पाठीशी आहे.” असे सांगून रत्नमया अदृश्य झाली.

कनकवर्ष राज्यकारभार प्रधावाच्या हाती वेऊन कुमारस्वामीची आरापना करण्यासाठी निघाला. त्याने घोर तपश्चर्या केली. काही दिवसांनी त्याच्या होक्यावर स्वधव्यासारखे शशी पडू लागले. तो कष्ट सहन करण्यास रत्नमयेने अहस्वपणे शक्ति पुरविली. कुमारस्वामीने त्याच्या तपश्चर्येची परीक्षा घेण्यासाठी खिंभर गणनावकाळा नेमले. त्याने घबघव्याच्या पाण्यात सांपाचे विष कालविले. रत्नमयेने ते विष सहन करण्याची शक्ति पण त्याला दिली. गणनावकासने आपले मुले त्याच्या छातीवर रोवून राहिले. श्री गजवदनाला समोर पाहून गद् गद् कंठाने कनकवर्ष त्याचे स्तोत्र गाऊ लागला. राजानाने प्रसन्न होऊन त्याला आशीर्वाद दिला आणि निघून गेला. तेव्हा कुमारस्वामीने प्रसन्न होऊन दर्शन दिले आणि म्हणाला—“मी तुम्ही तपश्चर्या पाहून प्रसन्न आहे. पाहिजे तो वर मागून दे!”

“देवाधिदेवा! माझ्यावर अनुग्रह करून पुत्रप्राप्तीचा वर दे!” कनकवर्ष म्हणाला. असे सांगून कुमारस्वामी अदृश्य झाला.

“तवास्तु! तुला एक मुलगा होईल. त्याचे नांव हिरण्यवर्ष असे ठेव. तू आता गामाच्यांत ये, बोट वेळ.” कुमारस्वामी म्हणाला.

राजाच्या देहांत राहून राजाबरोबर ती गामाच्यांत गेली तर देवाचा कोप होईल असा विचार करून रत्नमया बाहेरच राहली. तरी देवापासून काही तपते का? देव त्याला म्हणाला—“तू मला फंसविले आहेस. म्हणून तुला आपल्या पुत्रकलत्राचा विहा एक वर्षभर सहन करावा जायेल.” पुत्रप्राप्तीचा वर दे!” कनकवर्ष म्हणाला. असे सांगून कुमारस्वामी अदृश्य झाला.

कनकवर्ष आपल्या राज्यांत परतला. देवाच्या अनुग्रहाने त्याला एक मुलगा झाला. त्याने कुमारस्वामीच्या इच्छेप्रमाणे मुलाचे नांव हिरण्यवर्ष असे ठेवले आणि आश्वर्ष म्हणजे त्याच्या नांवाला हाजेळ अशी सुवर्णवृष्टिपण त्या दिवशी झाली.

पाऊस पडू लागल्यानंतर बालेतिणीच्या खोलीचे रक्षण करण्यासाठी सर्व काळजी घेण्यात आली. पाऊस जोराचा पडत होता. बादल पण सुरू झाले. झाडे उपळून पडू लागली. अशा समयी एक भयंकर आकस्तीची वी बाळंतिणीच्या खोलीचे दार उघडून आत

घेतले आणि पळून गेली. राणी "माझा मुलगा! माझा मुलगा!" असे जोरडत उठली आणि काळोखांत त्या राक्षसिणीच्या पागे निघाली. राक्षसिणीने एका सरोवरांत बुडी मारली. मुलाच्या मोहाने राणीने पण सरोवरांत उडी टाकली.

कमोच बादल झोबले. आकाश निरभ्र झाले. नारा व पाऊस पण थांबला.

दुसऱ्या दिवशी कनकवर्ष मुलाला व त्याच्या आईला पाहण्यासाठी आला तेव्हा दोघे अदृश्य झालेली पाहून वेगुड होऊन पडला. सुद्धीवर आल्यानंतर भविष्यशास्त्रा पळत सुटला. त्याच्या मनाचे कोणी सात्वत करू शकला नाही. तो नगराबाहेर राज्यांत निघून गेला.

जंगलांत त्याला अनेक कष्ट सहन करावे लागले. सुदैवाने तो सर्व संकटांतून बाचला. विंध्य पर्वताच्या डोंगराळ भागांत तो पुष्कळ हिंडला. एका वर्षानंतर रत्नप्रभा एकाएकी त्याच्या समोर दृप्त म्हणून उभी राहिली व म्हणाली-"हा तू कुसा मुलगा व तुझी बायको. मीच दोघांना, कुमारस्वामीने दिलेला शाप पुरा व्हावा म्हणून नेले होते."

बांधोबा

३०

कुसा मुलगा व बायको दोघेही शस्त्रांनी

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-"राजा! माझ्या मनांत एक शंका आहे. कुमारस्वामी राजावर रागावला तेव्हा त्याने फक्त पुत्रविपोगाचा शाप का दिला नाही? बायकोचा विरहसुद्धा सहन करावा लागेल असा शाप का दिला? पुत्रप्राप्तीसाठीच नाही का तो देवाच्या गाम्भाय्यांत गेल्या होता आणि त्यामुळे देवाला कंसक्रियाचा अपराध त्याच्या हातून घडला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तुं दिली नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या स्तनात राणीला व मुलाला अदृश्य करून तो शाप यशस्वी होण्यास हातभार लावला." पायांवर लोके लागातील."

ते ऐकून विक्रमार्क म्हणाला-"देव वर देतो ते अनोम्य व अपात्र जना व्यक्तीला

देत नसतो. राजाची पात्रता ओळखण्यासाठीच माहीत का त्याने गणपतीच्या सहाय्याने त्याची परीक्षा घेतली? त्या सर्व परीक्षेत राजा स्वतःच्या बळावर यशस्वी झाला नाही हे कळले तेव्हा त्याने त्याला शाप देऊन त्याची परीक्षा घेतली. लगे पाहिले तर तो शाप नव्हताच बंड होता. कारण जन्मल्याबरोबर मुलाला अदृश्य करून देवाने राजाला काय मोठा दंड दिला. राणीच्या विरहाने तर त्याचा आधारच तुटला. तो दंड फक्त राजाला नसून रत्नप्रभेला पण होता. त्याचे बायलक्षित म्हणून तिने स्वतःच राणीला व मुलाला अदृश्य करून तो शाप यशस्वी होण्यास हातभार लावला."

राजाचे मोन अशा तऱ्हेने भंग होताच वेताळ व्यदृश्य झाला व प्रेतासह झाडाला (कल्पित)

मंदबुद्धि

एका नदीकाठच्या गांवां रामणा नांवाचा एक जमीनदर रहस अस. स्वभावाने तो फार छुशील होता. म्हणून गांवकरी त्याचा फार जागर करीत. त्याला मूल नव्हते. परंतु ईश्वररूपेने त्याला एक मुलगा झाला त्याने आपल्या मुलाने नांव वीरणा असे ठेवले. आईवडिलांचा तो फार छळका होता. परंतु फार छळ झाल्याने तो विषडका, लहानपणीच त्याचा उडाणटप्पणा सुरू झाला. लहान व चोर गांवकऱ्यांना तो तोंडाळ घेईल ते बोले. कोणी त्याचे ऐकले नाही तर तो मारहाण करायलादेखील मागेपुढे पहात नसे. बापाकडे पाहून मुलाचा हा स्वभावपणा गांवकरी निमृष्टपणे सहन करीत. गांवातल्या बायका वीरणाच्या आईला

स्वच्या विरुद्ध रोज एक न एक तक्रार देऊन हांगत.

“अहो, किती झाले तरी तीं सुलेंच! मुले भांडतातहि आणि पुन्हा एकत्र खेळतातहि. म्हणून कोणी जरी तक्रार करतं का? थोडा कानादोळा करायला नको का?” वीरणाची आई म्हणे.

वीरणाच्या सार्वत मातले. पण त्याला लिहितां बांकांतां आले नाही. त्याचा उडाणटप्पणा वाढतच गेला. लोक त्याला बिकं कागले. त्याचा दांडगेपणा इतका वाढला की गांवांतल्या बायका नदीवर पाणी आणा-असा जात तेव्हा त्याला समोर पाहून भिऊन पळून जात. वीरणाच्या दांडगेपणाच्या गोडी ऐकून रामणाका काळजी पडली की या मुलाला कसे बळण लावायचे!

सी. सरगाबाई बाईक

स्वभावाने काही सुधारणा करणे सोपे नव्हते. एकुलता एक मुलगा आणि असा कुलांगार निघाल्यावर कोणा आईवामाच्या इबाबाका भका नाही बसणार! वीरणाच्या आईची मान पतोपदी खाली होऊ लागली

परंतु आईबापाला जमले नाही ते गांवांतल्या एका शेनकऱ्याच्या मुलीने करून घेतले. त्या मुलीचे नांव होते गौरी ती सुंदर होती तशीच समजूतदार आणि चंदुर व हुशारपण होती. ती वीरणाका पाहून कधी भिऊन पळून गेली नाही तिचे रूप लावण्य व शैर्य पाहून वीरणाने तिच्याशीच लग्न करण्याचे ठरवून आपल्या आईवामांना कळविले. गौरीला अर्थातच ती गोष्ट कळली तेव्हा तिने मनाची ठरविले की ज्या दिवशी ती तिच्याशी लग्नाची गोष्ट काढील त्या दिवशी त्याची बरोबर छान खोड सोडायची.

गौरीच्या मैत्रिणीला वीरणा तिच्याशी लग्न करणार असल्याने कळले होते. अन्हा ज्याचे दिवस सुरू झाले होते. गौरीच्या घरी तिच्या मैत्रिणी जमा झाला होत्या. वीरणाने ते सर्व ऐकले व ते सर्व नेमका त्याच वेळी वीरणा तिच्या घरा-

समोरून बाहेर होता. ते पाहून एका मैत्रिणीने अर्हेत त्याला टेकू जाईल असे निचारले “हो का ग गौरी! वीरणाशी का तुझे लग्न ठरले आहे? केव्हा गये?”

गौरी म्हणाली “जा ग! माझे लग्न इतके सोपे वाटले होय तुला! माझ्याशी लग्न करणाराची मी पहिल्याने परीक्षा घेणार आहे!” असे म्हणून ती मोठ्याने हसली व तिच्या नरोवर तिच्या मैत्रिणीपण खूप हंसल्या.

वीरणाने ते सर्व ऐकले व ते सर्व त्याच्या कानांत खूप झोमले. तत्पश्चात गौरी

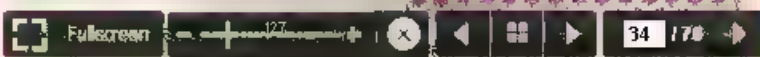
बांदोबा

माती परीक्षा घेणार आहे का? काय विचारणार आहे कोणाय डाऊक? तो घरी गेला, पण त्याला कसमेना. तेच तेच विचार त्याच्या मनात घोळू लागले. तो सरळ गौरीच्या घरी गेला.

“म्हटतं, इकडे कसे काय येणं झालं?” गौरीने विचारले.

“मी तुलाच मेडण्यासाठी मालो आहे. म्हणं, तुझ्याशी ज्या करणाराची प्रथम तू परीक्षा घेणार आहेस? ऐकू तर दे कां कशी काय परीक्षा आहे ती?” वीरण्याने ऐदीत विचारले.

करण्याची इच्छा असलेल्याची परीक्षा मी घेणार आहे.” गौरी म्हणाली.

“मीच खूप करणार आहे, असे कां नाही समजून वास्त?”

“हं पहा, परीक्षेत तू पास नाही झालास तर आयुष्यभर माझी चाकरी करावी लागेल. तेव्हा तू कशाका का मान-गर्वात पडतोस?” गौरीने पडेत विचारले.

वीरण्या वास्तव संतापला. म्हणाला “मी नाही यशस्वी झालों तर कोण आहे म माझ्याहून जास्त मोठा?”

“तू म्हणतोस तें बरोबर आहे, पण माती अट आहे ना कवूळ, पहिल्याचें तें मांग. मी काही कर मोठी आणि कठीण परीक्षा नाही घेणार तुझी!” गौरी म्हणाली.

“बोल तर काय कायचें तें?” वीरण्या म्हणाला. “पहा हो, तू माझी अट कवूळ केहीस ना?” गौरीने पुन्हा विचारले.

वीरण्याने मानेने होकर विन्यावर गौरी म्हणाली-“तर मग चळ माझ्या बरोबर.” असे सांगून ती एक पायल व एक रुडान पातेली घेऊन नदीवर निघाली. वीरण्या तिच्याबरोबर गेला. नदीत वाळून वाळू

ह्यायला सांगितले. वीरण्याने सळगा खणल्यावर त्यांत पुष्कळ पाणी आले.

“हं पाणी चांगलें नाही. ना पातेलीने हें घागेरढें पाणी उपसून काढ. मग मी भरून घेईन स्वच्छ पाणी.” गौरी म्हणाली.

वीरण्या पाणी उपसू लागला. पाणी मुळीच कमी होत नव्हतं. तो पाणी काढी तेवढें खणेच पुन्हां खडुशांत जमा होई. असे तासभर होत राहलें. वीरण्या वचून गेला.

“हं काय मजून नाही का रिकामा झाला सड्डा?” गौरीने विचारलें.

“बाही बुवा! मी हारलों. कवूळ कर्तो.” वीरण्या म्हणाला आणि त्याने पातेली भिरकावून विसी.

“तू या पहिल्या पंगेसतच हात टेकलेस? जाकं दे. आणखी एक दोन परीक्षा आहेत त्यांत यशस्वी होतोस कां नाही पाहूं या.” म्हणत गौरी वीरण्याला आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेली. गौरीच्या मैत्रिणी वीरण्याकडे पाहून तोंडावर हात ठेवून हसू लागल्या.

गौरीने घरी पोचल्यावर एका परातीत निलारि आणले आणि एक रिकामा डबा घ्यायला घ्यायला म्हणाली-“हा

घूप निलार्यावर टाक आणि घूप येईल तो डब्यास भरून ठेव. मी जाऊन आलेच अधोळ करून. मला हो घूप ओल्या केसांना लावायला हवा आहे.”

मंवनुद्धी वीरण्याने विस्ताराने घूप टाकल्या आणि डबा उकट्या करून घूर भरून लागाळा. थोड्या वेळाने गौरी नहाऊन आली व विचारलें-“घरला का घूर? बघू?”

वीरण्याने डबा तिच्या समोर ठेवला. पण त्यात घूर कोटून असणार?”

“एवढें लहानसें काम झुद्धां तुला करता येऊं मये, आश्चर्य आहे. दुसऱ्या परीक्षेत

पण तू नापास पाहानें आतां तिसरी परीक्षा घेऊन." गौरी म्हणाली.

या खेपेस गौरीच्या मैत्रिणी जास्तच मोठ्याने हंस्वया. वीरण्याला मूग भिडून सर्व सहज करावें लागलें.

गौरी घरांत गेली व एका तांब्यांत दूध घेऊन आली. म्हणाली "यात अर्धे पाणी पातळेलें आहे. तेवढे वाजूळा कळन चांगलें दूध भाज्यांत सहू दे."

वीरण्याला काप करावें, हें सुचेली. तेव्हां मग त्याला स्वतःचीच काज वाडूं लागली व वाईटपण वाढलें.

"हें काम नाही होत माझ्याकडून!" असे म्हणत तो जाण्यासाठी निघाला.

"कोठें निघालस? तू सर्व परीक्षांत नापास झाला आहेस. आतां तू माझा नोकर व वास झाला आहेस. मी सांगितल्या-

मी जें सांगितलें, ते तुला करावें लागेल." गौरी म्हणाली

गौरीच्या मैत्रिणी होले "मित्रकावून हेतू लागल्या..." वाई वाई! कनरीची जाकल नाही आणि काय सर्व गांव डोक्यावर घेतलें होतें सारीने. म्हणें, गौरीची लज करणार! सांडासारखें वाढव्यानें फाव होतें." साध्या गोष्टीसुद्धां नक्कीच का कळावल्या."

सर्व गांव गौरीच्या घरासमोर जमा झालें. गौरीने वीरण्याची कशी खोद मोडली तें ऐकून सर्वांना आनंद झाला. तर्वांत जाता आनंद वाढला तो रामण्याला, कारण वीरण्यांत एकदम पाळट साळ होता त्यानें गौरीच्या बापाशी बाळत तिच्या आपली सगळी कलन घेतलें.

मणिद्वीप

कांहीं व्यापारी एका जहाजात बसून पूर्वेकडील बेटांच्या दिशेनें निघाले. तेथें व्यापाऱ्यांच्या मालाची देवाण घेवाण करून ते थेंब ड्रीपांत पोचले तेव्हां त्यांच्या जहाजांत सिंहखीपाचा रहिवासी एक तरुण येऊन बसला. जहाज प्रसुदांत खोल पाण्यांत जावें लागल्यावर एकाएकी वादळ सुरू झालें आणि सुकाणू एका खडकावर आडकून तुटलें. म्हणून वादळांत जहाज कोणत्या दिशेनें चालत आहे हें त्यांना कळेलना दुसऱ्या दिवशीं त्यांचे जहाज एका बेटाकडे जात असल्याचें दिसलें. मोठ्यावेळानें खडकाळ बेटावर जहाज आडकून फुटणार अशी गति सर्वांना वाटूं लागली.

इतक्यांत जहाजाचा कप्तान म्हणाला— "हें समोर जें द्वीप येत आहे तें मणिद्वीप

आहे. या बेटाच्या खडकांत भणी असतात. इतके चांगले मणी जगांत इतरत्र कोठेंच मिळत नाहीत."

तें ऐकून सर्वांना जिवांत जीव आल्यासारखें वाढलें. सिंहखीपावरचा तरुण रहिवासी म्हणाला "अहो, जहाज फुटणारच असेल तर तें दगडावर किंवा हिमपात्रांकांवर आडकून फुटलें तरी एकच नाही का?"

परंतु जहाज मणिद्वीपापासून एका मैलावर असतानाच वादळ थांबलें. आतां जहाज काठावर कलें पोचणार हा प्रश्न समोर होता. त्या बेटावर बंदरपण नव्हतें. म्हणून लहान लहान होडकी पाण्यांत सोडून लोक किनाऱ्याकडे निघाले.

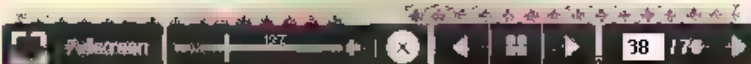
सिंहखीपाचा रहिवासी तरुण जहाजा-तून उतरला नाही. "मला त्या रजांची

मरज नाही. तुम्हांलाच ती सवलतभोत. मला आमच्या तालमणी नगरी जावयाचे आहे. हें जहाज मला खात्रीने त्या गांवी पोचते करील. मी नाही उतरत." तो म्हणाला. सर्व त्याला वेढापीर समजून पगिहीपाकडे होडफां वेऊन निघाले.

काळावर पोचतांच जहाजाचा कप्तान म्हणाला "या वेढावर खुजांचे राज्य आहे. संभाळून बोळावे व बागावे सर्वांची. कारण या खुजाना एकदां राग आला की स्वतः अश्वदेव उतरला तरी तो देखील त्यांच्या हातांतून वाचवू शकणार नाही. विचारी

बागाना न वाचवू शकतात या उलट त्यांच्याशी झेलल्याने बागले तर ते आपल्यासाठी स्वतःचा जीवदेखील दाखला तयार होतील."

"म्हजून यांच्याशी साक्यगिरी बालवून सर्वांना बोलवे. तो ममोर जो डोंगर दिसतो आहे रयावर तसे व पण साणिकवे आहेत त्या डोंगराच्या-पायथ्याची खुजांची बस्ती आहे. डोंगराचा कडा चारी बाजूंनी सरळ उभा आहे, त्याच्यावर चढून जाणे अशक्य आहे. पण नदायला पायऱ्या आहेत. त्या पायऱ्या ज्या बाजूला आहेत ती वाट खुजांच्या गांवांतून जाते. पायऱ्यांवर खुजांचे वाहारेकली डोक्यांत तेथे घालून पाहारा देतात तेव्हा त्या खुजांशी मैत्रीभाव दाखवूनच बोलले पाहिजे."

कप्तानाने सांगितल्याप्रमाणे सर्व त्या डोंगराकडे निघाले, थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना खुजांची बस्ती दुरून दिसली. बस्तीवामून ते बरेच दूर होते पण त्यांच्यासमोर खुजांनी सोडलेले बाण वेऊन पडू लागले. सुदैवाने कोणाला बाण लागला नाही.

त्यांना वाटेक पां आपण त्यांच्यावर स्वारी करण्यासाठी आलो आहो." कप्तान म्हणाला. त्याने सांगितल्याप्रमाणे सर्व जमिनीवर मडून राहाले.

काही वेळांनी खुजांचा एक नायक काही सैनिकांचा बरोबर वेऊन आला व दहावून विचारले. खगला-"कोण तुम्ही सर्व? आमच्या द्वीपावर कशासाठी आलो आहां?"

"आमचे जहाज बांदलात संपून मोडले आहे. आम्ही तुमची मदत मागायला आलो आहो" कप्तान म्हणाला.

"आम्ही तुम्हांला तुमच्या डोक्यांना पट्टी बांधून राजाकडे घेऊन जाऊ तुम्हांला जे काही सांगायचे असेल ते आमच्या महाराजांजबळ सांगा." खुजे सैनिक म्हणाले. ते कवळ करून घेतल्यावर खुजांनी सर्वोच्या डोक्यांना पट्टी बांधली व त्यांचे हात बांधून त्यांना राजासमोर हजर केले.

"तुम्ही वादळ म्हणता ते आम्हांला काही माहीत नाही तुम्ही ज्या दिशेकडून आलात त्या दिशेला आमच्या अनुयायांना एकहि जहाज दिसले नाही आमच्या या वेढावर जो एकदां पाऊल टाकतो तो जिवंत

परत जाव नाही हे तुम्हांला कदाचित माहीतच असेल. या वेढावर येण्यात तुमचा हेतू काहीतरी निराळाच होता यांत आम्हांला तरी काही संका वाटत नाही. म्हणून आम्ही तुम्हांला कैदेतच ठेवण्याचे ठरविले आहे." राजा म्हणाला.

खुजांसाठी तयार केलेल्या तुरुंगांत त्या सर्व व्याद्यांना फोडून ठेकण्यात आले अर्धोतच ती जागा रथाना पुरेशी नव्हती खुजांचा राजा म्हणाला तसे खुजांना समुद्रात दूरवर कोठेच जहाज दिसले नाही. कारण त्या वेढाच्या चारी बाजूच्या पाण्याला

ओच होता आणि त्या ओचामुळे जहाज वहात जाऊन बेडाच्या पळीकडच्या बाजूला किनाऱ्याला लागले होते. तेथे एक बंदरपण होते. सर्व होडक्यांत बसून निघून गेल्यावर सिंहल द्वीपावरचा तो रहिवासी हातपणे जहाजांत ओपळा आणि त्याची झाप मोडली तेव्हा जहाज बंदरांत उभे होते.

“ताम्रमणी बंदर चाले पाटने !” असे म्हणत बंदरांत उतरला. त्यावेळी बंदरांत कोणी नव्हते. अवळच एक डोंगर त्याला दिसला. तो त्या दिशेने जाऊ लागला. कारण तो एकट्याच होता. पण इतर खुजे थोडे अंतर चालून येण्यावर त्याला दोन

सुजा मुल गाठ्या पळत असल्या दिसली. त्याकाळच्या आवल्या सुर्वेतिषांमुळे गोठ्या चक्करत होता. तो चकित झाला. त्या सिंहली तरुणाला पाहून मुलें म्हणाली “बापरे बाप ! हा कोणी राक्षस आलेला दिसतो आहे.” ती वळू लागली. पण त्याने त्यांना धरले व म्हणाला— “सुच्यांनो ! मी तुमच्या सारखा एक अनुपपन्न आहे. थोडासा उंच आहे व लठ्ठपण आहे. मला लागली आहे मूक. काही तरी खावला या.”

मुलें त्या सिंहलीला बरोबर घेऊन आपल्या घरी गेली. जातांना ती त्याला म्हणाली “तुझा सारख्याच कडवी राक्षसांना आमचा राजाने कैद करून ठेवले आहे.”

आपल्या बरोबर जहाजांत प्रवास करणारे ते व्यापारीच बहुतेक जसवेत. रम्या चोडवले पाहिजे, असा त्याने विचार केला, पण उघड बोलला नाही.

सुजा मुलें त्याला घरी घेऊन गेल्यावर त्याला घरापका राजाचे शिपाई नाही आले. कारण तो एकट्याच होता. पण इतर खुजे पुष्कळ जमा शाले. सबकशी करता त्यांचा

कडल का त्या राक्षसाने एका त्याला माण कसाचीच जेरी केेली नाही, एवढेच नव्हे तर एक गोटी देखील उचलली नाही म्हणून त्यांचा त्याच्यावर विश्वास बसला. त्याला पोटावर जेवू घातले. त्याने गाणे गाऊन व गमतीदार गोष्टी सांगून सुजांना आपलेसे करून घेतले.

दुसऱ्या दिवशी सिंहली सुजा मुलांना म्हणाला “एकदां तुमच्या राजाला भेटण्याची इच्छा आहे.”

“तर मग नव, ते वाता वागेत फिरायला गेले असतील.” मुलें म्हणाली. त्या बोधांना सांघावर बसवून घेऊन सिंहली राजाच्या वागेत गेला.

“ते पहा आमचे महाराज ! आम्हांला खाली उतरव. राजाने आम्हांला पाहिले तर आम्हांला बंद करील.” मुलें पाचरून गेली होती

सिंहलीने त्यांना सांघावरून खाली उतरविले आणि राजाजवळ गेला. त्याची कंठार धरून सिंहलीने लहान बाळूला उचलावा तसे त्याला उचलले. ती माठ्याने ओरडला. त्याने ओरडणे ऐकून राजाचे शिपाई अनुपन्न नाथ घेऊन पांचले.

“त्यांनी माझ्यावर बाण सोडला तर लक्षांत ठेव, तुझी बाण पिळवटून तुला जागच्या जागी उतर करीन.” सिंहलीने घमकावले. तेव्हा राजाने सर्वांना दूर निघून जायला सांगितले.

“तू माझ्या भिवांना तुळगांत डावून ठेवले आहेस म्हणे ! पहिल्याने त्यांना छटा दे. त्यांनी काय केले रे ! नाहीतर तुला समुद्रांत फेकून देईन व तुझ्या जागी मी दुसऱ्याला राजा करीन.” सिंहली म्हणाली

“तू म्हणशील तसे कातो वुन. मधम मला उतरे तर देखील.” राजा म्हणाला

सिंहलीने त्याला खाली उतरविले. राजाने आपल्या शिपायांना बोळावून सर्व व्यापाऱ्यांना सोडून घेऊन थायला सांगितले. बोळ्याच वेळांत सर्व व्यापारी तेथे आले.

“हे सर्व सोटे बोळले. म्हणाले, मोठे बावळ आले आणि बावळांत आमचे जहाज मोडले आणि काही उपाय नाही म्हणून आमच्या बेठावर थांबे कायले. म्हणून मला त्यांच्यावर संशय आला व मी त्यांना तुमगांत टाकले.” राजा म्हणाला.

“ते बोळले ते सर्व खरे आहे. आमच्या जहाजाचे हुकाणू मोडले आहे, पहा जाऊन पाहिजे तर. जहाज कंदरांत उभे आहे. नवीन सुकाणू तयार होईपर्यंत तुमच्या बेठावर आम्हाला रहावे लागणार. नंतर आम्ही पुढे निघून जाऊ.” सिंहली तरुण म्हणाला व राजा त्याला कवळ झाला.

Full Screen 127

जहाजाला बसविण्यात आले.

“बळा, निघू या आता.” सिंहली म्हणाला.

“एक माजिक्मे वेतस्वाशिवाय कसे काय जायचे ?” दुसरे विचारले लागले

सिंहली तरुणाने आपल्या ओळखीच्या खुजा मुखना बोळाविले आणि म्हणाला -

“आम्हाला पत्र सेळायला गोठ्या इव्या आहेत. तुम्ही आपल्या मित्रांरोबर डोंगरावर जाऊन गोटे इगळ घेऊन येता का ?

तुमच्यासारख्या लहानलहान गोठ्या आमच्या काय कामाच्या ?”

संध्याकाळपर्यंत दहा बारा मुलांनी मिळून मोठमोठे कणी उचलून आणून सिंहली तरुणा समोर ठेवले. सिंहलीने आपल्या साथी द्धित्राना ते बाटून दिले. नंतर ते जहाजात बसून पुढच्या प्रवासाला निघाले.

गुरुची विद्या गुरूस फळली

एका जंगलाच्या कडेला सई नांवाची एक गरीब नाई एक झोपडे बांधून एकटीच रहात असे. तिला जवळच्या नात्यांतले कोणी नव्हते म्हणून तिचे लग्नपण झाले नाही. म्हणून तिने गार्ह स्वर्गी ठेवून व रतिबाने चार घरी दूध कावून चार पैसे बसा केले होते.

रानांत एक रानटी जातीचे कुटुंब रहात असे. त्या कुटुंबांत लहान मोठ सर्व मिळून सुमारे तीस चाळीस जण होते. रानांतच मोठी उघडी बघीन दिशेक तेथे माताचे पीक काढून ते लोक आपला उदर निर्वाह करीत. एकदा त्या रानटी कुटुंबाच्या प्रमुखाने जेऊन सईला विचारले—“सईअम्हा ! मला वीस रुपये कर्जाऊ देतेस का ? एक बघाने ज्याजा सकट फेडीन.”

सईने आलेवेढे वेतस्वाशिवाय वीस रुपये दिले. एक वर्ष लोटले. दुसरे वर्षण असे अधिक लोटले. तो रानटी कुटुंबाचा प्रमुख कर्ज फेडायचे तर दूरच त्या बाजूला आला वेरनीळ नाही. म्हणून सई वेळांत वेळ काढून जंगलांत त्याला भेटण्यासाठी त्याच्या घरी गेली. ती पोचली तेव्हा जवळच त्या कुटुंबांतली पांचसहा जण जेताळले रीक काहीत असलेली विसरी. परंतु सईला त्यांच्यापैकी तिच्याकडून कर्ज घेणारा प्रमुख कोण हे ओळखता आले नाही. त्याच्यापैकी कोणी तिला ओळखणा वृधीच ती आपल्या घरी काही बोळस्वाशिवाय परत येत येत असता पाहिले तिला गोष्ट भेटला. त्याने तिला विचारले—“कोटून

बी. शांताबाई सोलार

आलीस अक्का? कोणत्या कामावर गेली होलीस?"

गोपू त्या जंगलांत रहात नसे व दुसऱ्या कोणत्याही बस्तीत पण रहात नसे. तो नेहमी भटकत असे व असेच कोणाकडे तरी भात भाकर जे मिळे ते खाऊन त्याचे पोट भरे. सर्व त्याला हुशार व चतुर मानत. सईने आपले मन धाडें हलके व्हावे म्हणून त्याला सर्व सांगून टाकले.

गोपू म्हणाला - "होय अक्का, हे सर्व शानदी कोक सारखेच दिसतात. तू माझे ऐकलेस तर तुझे काम फळे होईल नच

Full Screen 127

तू जाऊन त्यांना म्हण - "काय वाटेक ते म्हणा, मोठा शेवटी मोठाच ठरतो. त्याचे धोरपण इतरांच्या अंगांत कोटून येणार?" सई दुसऱ्या दिवशी पुन्हा ते शानदी कुटुंब रहात असे तिकडे गेली. गोपूने सांगितल्याप्रमाणे झोडपणे व वारवणे चालू होतं. सई काही वेळ पहात उभी राहाली व म्हणाली - "काय वाटेक ते म्हणा, मोठा शेवटी मोठाच ठरतो त्याचे धोरपण इतरांच्या अंगांत कोटून येणार?"

व तो पुढे येऊन म्हणाला "सई अक्का! तू हेच पाहाने आहेस. तरुणपणी पहा, मी सर्व एकदाचे करीत असें."

"अरे होय, पण तुम्ही ही कर्तनगरी दुसऱ्याकडून वेतलेले कर्ब फेडण्यांत का नाही दिसत? तू माझ्या जवळून वेतलेले कर्ब अजून दिले नाहीस" पई म्हणाली.

स्नानासमोर त्याची मान सार्ती झाली. त्याचा पाणउतारा झाला तो म्हणाला - "आता मी कोठे कोठे आणि कशा कशासाठी जाय म्हणतेस? पैसे मी काळून ठेवले आहेत. तुझ्या घरी बायला निघाली की एक न एक काम निघते नच." असे हांगून तो घरात तेव्हा व तीस रुपये आणून त्याने सईच्या हातांत ठेवले.

सई रुपये घेऊन आर्कदाने घरी निघाली. गांपू तिला वादंत भेटला. तिने त्याचे आभार मानले. म्हणाली - "तू सांगितल्यास तोन मज उपयोगी पडला नाच!"

"असले जेव्हा म्हणशील तर आपल्याकडे तोय नाही. कोक्याच्या पेटीत भरून ठेवले आहेत मी. आणली एकाच सांगू का? विव्हान पैसे मिळव." गोपूने फंसवून पैसे जुझा व्हासमोर ठेवले आहे ना? त्यांत मिळविण्याचा एक उपाय सांगितला.

पुष्कळ चिन्मळ आहे. तू पलीकडे गेलीस तर तुला शेतांत काम करीत असलेले कोक दृष्टीस पडतील. तू आपले पैसे घरी नेऊन ठेव आणि शेतांत काम करणाऱ्यांकडे जाऊन सांग की तुझे पैसे त्या चिन्मळांत पडले आहेत आणि त्यांनी काळून दिले तर त्यांतले अर्धे त्याचे. ते डबक्यांतका सर्व चिन्मळ बाहेर काढतील. त्यानंतर चिन्मळांत मासे सांपडतील. मग तू त्याचे वाटेक ते कर. वादतील तेवढे खा आणि उरलेले आहेत मी. आणली एकाच सांगू का? विव्हान पैसे मिळव." गोपूने फंसवून पैसे जुझा व्हासमोर ठेवले आहे ना? त्यांत मिळविण्याचा एक उपाय सांगितला.

चांदोचा

३५

सईनें तसें केले. शेतांत काम करणारे घांवले व त्यानीं सर्व चिखल बाहेर काढला. पुष्कळ मासे चिखलांत होते तिनें तिला शक्य झाले तेवढे मासे दोपळ्यांत बेंचून घेतले आणि "मळा नाही उभें रहावंत" असें सांगून परांत निघून गेली. नाताना म्हणाली-"पैशाची मिळवी मिळाली तर अर्थ पैसे ठेवून घ्या व अर्थ मळा जाणून घ्या, वरें का?" असें झोळे मिचकवून सांगून ती घरी निघून गेली.

त्वानंतर दोन दिवसांनी गोपूनें सईकडे निरोप पाठविला "जगांत मी एकटा आहे

तर?" सईनें पण पुष्कळदा विचार केलें कीं हुशार नवरा मिळाला कीं ल्हान ल्हान हलकी फांमे स्वतः काढून बाकी नवऱ्यावर टाकतां येतील. म्हणून निरोप मिळतांच तिनें होकार दिला.

दोघांचे लग्न झालें. गोपूच्या आजुल्यांत हा नशा बदल झाला. आतां त्याला घर-बसल्या जेवायला मिळूं लागलें. सई घरांतलीं सर्व कामें स्वतःच करी. तिच्याकडे चार गारूंघें हुमते होते. रानात चरायला गवत होतें म्हणून गारें दूधपण करून देत. दुघाचें

लोणी शंजारच्या मोठ्या गावीं जाऊन विकून पैसे मिळवी

एकदां सईनें तीन मोठ्या भांड्यांत लोणी भरलें आणि दुसऱ्या दिवशीं विकण्यासाठीं ठेवून दिलें. ती कोठें तरी कामानिमित्त बाहेर गेली होती. गोपूनें शिंक्यावर लोणी पाहलें आणि त्याला त्याचें मन आबरेना. एक भांडें काढून लोणी सायला बसला. तें भांडें रिकामें हास्यावर दुसरें काढून सायला बसलें ते भांडें पण रिकामें झालें. नंतर त्यानें ही चोरी लपविण्यासाठीं रिकाम्या भांड्यांत पांढरी चिकण मळी भरून तीं एकावर एक ठेवून ठेवलीं व सर्वांत वर लोणी भरलेलें भांडें ठेवलें.

सई दुसऱ्या दिवशीं बाजाराला निघाली तेव्हां गोपूनें सर्व भांडी तिच्या डोक्यावर ठेवायला हात लावला सईनें बाजारांत बांध्याच्या दुकानासमोर मडकी उचलून पांढऱीं तेव्हां फक्त वरच्या मळण्यांत लोणी पाहून ती चकित झाली व तिला दुःखाने बारासमोर खाली पडविें लागलें.

तिचा नवरा किती हुशार असला म्हणून काय झाले, त्यानें तिचीच अशी केलेली

फसवणूक तिला नाहीं स्वपली. बाजारांतून परत येत असतां केसू घनगर नेटला त्याच्याकडे सर्व मिळून लोणेर बकच्या व गेंदरे होती. पण काळी गेंदी त्याच्याकडे एकच होती. केसू तिच्यावर जीव देई. "समज, आजपासून ती काळी गेंदी तुझ्याकडे राहली नाहीं." सई म्हणाली. "तें कां?" केसूनें बोडसें रागातेंच विचारलें.

"आज रात्री कोणीतरी येऊन तिला उचलून नेणार आहे." सई म्हणाली. "सरेच." केसूनें विचारलें.

“म्हणून तर मी आले आहे सांगाबला. तू तिला कसे बांधविलोस हे मी पाहणार आहे.” असे सांगून सदै निघून गेली.

सदै आली तेव्हा गोपू घरातच होता. तिने माहेरून आल्याची नाइन दिली, पण बरांत गेली नाही. ती काय करते आहे हे पाहण्यासाठी गोपू बाहेर आला. तेव्हा सदै अंगणात घेरी येऊन पदव्यासारखी पडून होती.

गोपू धावरला. त्याने जवळ जाऊन तिला हलवून पाहिले, तेव्हा ती भेतासारखी पडलेली होती. तिचा आसोच्छवास पण नव् पडल्यासारखा आसला. गोपू तिला

पाणी शिंपडले. सदै घास पक लागला. कांही वेळाने डोळे उघडून म्हणाली “अशीच बेगुन होऊन मी कधी मरणार आहे.”

“पण ही अशी घेरी येण्याचे कारण काय ? पूर्वी कधी तू बांधिवर्षी का नाही सांगितलेस बला ? कांही इलाज आहे का बाला ?” गोपूने विचारले.

“मार्ग एकदा अतंच होऊं लागले तेव्हा काळ्या मेंढीचे मांस खाल्यावर बरे वाटले होते.” ती म्हणाली

किती पैसे दिले तरी तो विकणार नाही ती.” गोपू म्हणाला.

“ठीक ! तर मग जाऊं दे ! अशीच मिठीत एक दिवशी डोळे !” सदै म्हणाली.

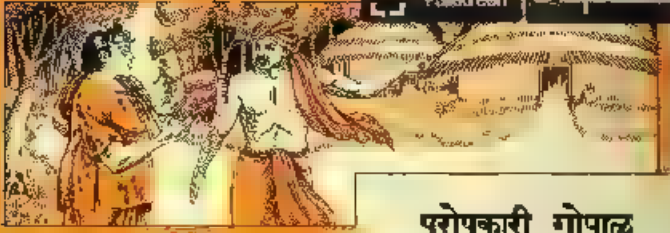
त्या दिवशी रात्री केस डोळ्यांत तेल घालून व आपल्या शिकारी कुत्र्यांना साथ देवून मेंढरांच्या कळपावर पाहारा देत बसला. गोपूला वाटत होते की कोणी आगा नसेल. काळीखांत त्याने काळी मेंढी कोठे विसरले का पाहिले व शेवटी ती त्याला दिसली. तो कळपांत झिरला आणि धाई-धाईने काळी मेंढी होती तिकडे निघाला. इतक्यांत एक शिकारी कुत्रा पळत त्याच्या जवळ आला. स्वतःला बांधविण्यासाठी त्याने पाय काढला. पण कोटून तरी एक काळी

त्याच्या पाठीत बसली. कसा बसा आपला जीव बांधवून गोपू घरी बांधत धावा टाकीत आला. तेव्हा सदै मुकतीच खाऊन पिऊन बाहेर खाटेवर बसली होती. त्याला पाहून तिने विचारले “इतक्या रात्री कोठे नेला होतास ? आताच उठले बघ खाऊन पिऊन हात मुकून बाहेर येऊन बसले, एवढीच !”

“तू बेसुद्ध पडली नाहीस ना !” गोपूने विचारले.

“मी आणि बेसुद्ध ! स्वप्न पाहलो आहेस की काय ?” सदैने विचारले. त्याचे डोळे उघडावे व त्याने आपला रुवाडपणा बंद करावा म्हणून सदैने ते बेसुद्धीचे सोंग केले होते व काळ्या मेंढीच्या मांसाचे औषध घांगितले होते, हे कळायला गोपूला केळ लागला नाही. तेव्हापासून त्याने काम चरला.

परोपकारी गोपाळ

एकदा गोपाळला राजधानीच्या गांभी जावं लागलें. तेथें परत येतें वेळीं त्यानें त्याच्या जवळ जे पैसे होते ते गरजू लोकांना देऊन टाकले. एवढेंच नव्हे तर तो पाटण्ड चुकला तेव्हांत मोठें वादळ आलें आणि पावसासुद्धें एका जागीं चिखलांत पाय घसकून तो सालीं पडला. सर्व कपडे भाय झाले. तो एका गांवांत शिरला. त्याला मूक लागली होती. तेथें त्यानें एकाका विचारलें—“काय हो! येथें एखादी धर्मशाळा आहे का?”

“नाहीं, तुला तरी नाहीं. छवकरच आपण महाराज एक धर्मशाळा बांधणार आहोत. तुला जेवणालाच हवें असेल तर राजाचे एक अनुरोध आहे. तेथें वाटसरंला जेवावयाला मिळते.” तो मनुष्य म्हणाला.

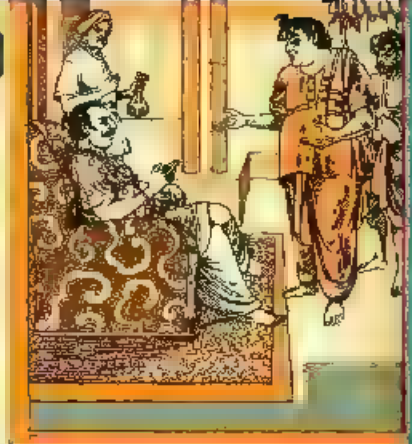
गोपाळनें जवळच्याची वाट विचारून घेतली आणि तेथें जाऊन हाथ पाय धुवून एका जागीं बसला. अन्नदान चालू होतें. त्यानें सर्व माहिती विचारून घेतली.

तेव्हां त्याला फळले कीं राजास मूक वाळ नाही कोणी राजास सांगितले कीं धर्मशाळा, विहिरी, तलाव इतरे बांधून गोरगरिबांना मदत केली तर कदाचित् ईश्वराची कृपा होईल. स्वाभिमानी राजानें पाचपनें मूक केल्या आणि राजास एक मुलगा झाला एक विहीर, एक धर्मशाळा व एक तलाव बांधायला वहा हजार रुपये लागतील जसें राजास सांगण्यांत आले तेव्हां त्यांतले शेतकऱ्यांनीं एक तृतीयांश जावेत व राजानें दोन तृतीयांश लावावेत असें ठरलें. तलाव बांधण्यानें शेताला पाणी मिळेल. म्हणून

शेतकऱ्यांनीं स्वर्गचा धोडा भार म्बत; वर त्याचा पात कांहीं गैर नव्हतें. महाराजांनीं जी रक्कम देऊं केली होती ती शंकराच्या पिंडीसमोर ठेवून पाणी सोडण्यानें ठरविलें होतें जेवनांना गोपाळ हें सर्व शांतपणें ऐकत होता.

जेवून जागरासाठीं एक वाद ठरविण्यांत आली होती. ती वाद राजाच्या दरबारांत जात होती. तेथें राजा सिंहासनावर बसलेला बसो. लोक जेवून येत व राजास—“अन्नदाता! सुखी वस! आपले उपकार जन्मोजन्मी फिरेणें शक्य नाहीं. परमेश्वर आपल्याला दीर्घायु करून व पुत्रपौत्रादि देऊन सुखी करे.” असा आशीर्वाद त्यांना द्यावा लागे. एक मोफत मत्पेकाच्या हातांत एक पावली दक्षिणा म्हणून ठेवी. सर्व पान सुपारी घेऊन निघून जात. स्वाभिमानी सर्व करीत. गोपाळला ते सर्व विचित्र वाटलें तरी त्यानें तसें केलें.

गोपाळ आपले नांव सांगून जेव्हां दक्षिणा घेऊं लागला तेव्हां त्याचे नांव ऐकून राजा दचकल्यासारखा त्याच्याकडे पाहूं लागला राजानें जवळ बोलवून बघकशी केली तेव्हां राजास फळलें कीं तोच

परोपकारी गोपाळ आहे. त्यानें गोपाळचा नांव कळितक ऐकला तेव्हांपासून त्याच्या मनांत गोपाळचा हेवा वाडूं लागला होता. हतक्या प्रसिद्ध परोपकारी गोपाळचा सर्वांसमक्ष एकदां पांणउतारा लाखा पाहिजे असें त्याला वाटलें.

त्या अन्नछत्रांत त्याला कां जेवाचें लागलें ते गोपाळनें सांगितले तेव्हां राजा म्हणाला—“हें पहर, गोपाळ! तू आजवर दुसऱ्याला मरत करीत आलास आणि आज मी तुला मरत केली आहे. म्हणून तुझ्या सारख्यांनीं जसते हांडानें आमार मानून मोफले शास्थ्यानें

तुझ्या किंवा माझ्या कोणाच्याच मनाचे सारे समाधान होणे शक्य नाही. म्हणून तू उपकाराची फेड म्हणून काहीतरी केले पाहिजेस.”

“बोला, मी कोणती सेवा देण्याने आपल्या मनाचे समाधान होईल आणि उपकाराची फेड पण होईल?” गोपाळने विचारले.

“वर्तमानाचे वांछकाम ठरकर पुरे व्हावे या गोष्टीची सर्वत्र चर्चा तुला आहे. काम करावयास मजूर नाहीत. तू नोकरी करायला तयार जाहेस का, हे मी नवही विचारणार

तुला. ते परोक्ष होऊन नाही. तू स्वतःच माझ्याकडे चार दिवस राहून काम केलेस तर माझ्या मते बरोबर होईल.” राजा म्हणाला.

“कदाच, आज तुम्ही मला जेवण्याला पावून माझ्यावर हतके उपकार केले आहेत. यास्तव मला आपला सेवक म्हणून ठेवून घ्यावे.” गोपाळ म्हणाला.

जग जिंकण्यासारखे राजाकडून वारले. गोपाळ जे बोलला ते सर्वांनी ऐकले होते. राजा खूष होऊन बोडाला तोण्यात म्हणाला—“ठीक, तू चार दिवस माझ्याकडे नोकर म्हणून काम कर.”

सारे बोलावयाचे म्हणजे गोपाळ कडून करवून घेण्यासारखे एकही काम राजाकडे नव्हते. परंतु बहापांच जणांसमोर काही तरी काम सांगून राजाने गोपाळला पाठवून दिले. त्याला नाटव होते की बसताने त्याला प्रसिद्धी मिळेल.

देवाला धन समर्पण करून धर्मशाळेची स्थापना करण्याचा सुहृत् आला. शंभर शंभर रुपये एकेका हळदीने रंगविलेल्या वस्त्रात बांधून अशा पांच पांच ल्हान गाठोजांचे एकेक गाठोडे बांधण्यात आले व अशी

पंधरा गाठोडी पंधराजण घेऊन देवळाकडे निघाले. राजाने स्वतः एक गाठोडे ठरवले होते. बाकी चवदा गाठोडी नोकराच्या हातांत दिली होती. त्या चवदा नोकरांत एक गोपाळ होता. सर्वे मिळून एका विनोदवा वाटेने जात असताना राजा पाय पसरून पडला व त्याच्या हातांतले गाठोडे सळ्यात पडले. लहान म्हणजे तो एक वांगव्य सोडून लहान होता. लोच काही नोकर ते गाठोडे आपणायला खाही गेले. पण गाठोडे सुटले होते व पांच ल्हान गाठोडी इकडे तिकडे विखळतात पडली होती. नोकरांना चारजण गोठोडी सांपडली व त्यांनी तसे राजाकडून सांगितले. राजा म्हणाला “हाकून नाही. लजिन्यातून आपली शंभर रुपये घेऊन या.” त्याप्रमाणे आपली शंभर रुपये आणून समर्पण समारंभ उरकून घेण्यात आला.

परंतु एकदा गोपाळ त्या सळ्यात शोभत राहला व शेवटी त्याला शंभर रुपयांचे ते गाठोडे सांपडले. परंतु तोपर्यंत रात्र होऊन गेली होती. तरी तो राजाकडे गेला. त्याने आपले कडून चिखल लागलेले रुपये स्वच्छ धुवून रात्रासमोर नेऊन ठेवले आणि

म्हणाला—“ही पक्षा, हे शंभर रुपयांचे गाठोडे चिखलात पडलेले.”

देवाला म्हणून निराळे काढलेले रुपये होते ते. फक्त ज्याचे की नाही या विचारात राजा पडला. दिलेलं दान कसे घ्यायचे! म्हणून तो गोपाळला म्हणाला—“मी दाब केलेले ते रुपये आहेत. म्हणून तूच ते ठेवून दे. तू चार दिवस माझ्याकडे नोकरी केलीस. म्हटल्याप्रमाणे अवधी संपला आहे. उघां तू गेलास तरी बालेक.”

दुसऱ्या दिवशी गोपाळ ते शंभर रुपये घेऊन आपल्या गावी निघाला. गावच्या

चांदोबा ५३

जमीनवासाच्या घरासमोरून जात असतां त्याला तद्दल लागली. तो एका शेनकऱ्याच्या घरी गेला आणि त्याने प्यायला पाणी मागितलें.

“वी बान! गोठवर विजय दे. या पाण्याने उषां जायचे कर्न फिटेल.” शेनकरी म्हणाला.

गोपकाने विचारलें: “कसले कर्न जायि ते कसे काय फिटणार!” तेव्हा शेनकरी म्हणाला: “राजा धर्मशाळा बांधतो आहे ना त्यास पात्रा वाढा एकर रूप्यांचा होता. मी किती प्रयत्न केला, पण शंभर रुपये जमा होऊ शकले नाहीत. माझ्याकडे एक फवही देखील नाही. मी राजाकडे दोन महिन्यांचा अर्जही मागितला पण राजा म्हणाला, तरंग निवून जा माझ्या राज्यांतून.”

तें ऐकून गोपाल त्याच्या जबळ जें शंभर रुपयांचें पाडोवें होतें तें शेनकऱ्याला देत म्हणाला: “हे नेऊन दे राजाला शंभर रुपये. हे पैसे राजाचेच आहेत. परंतु ते आतां माझे झाले आहेत म्हणून मी तुला देतो तूं राजाला नेऊन फर्मातून घेऊ हो.”

शेनकऱ्याने दुसऱ्या दिवशी ते रुपये दरबारांत राजा बसला होता, तिजले नेऊन दिले. निवळ्या चिल्ल लागलेल्या वसांत शंभर रुपये पाहून राजाच्या अधिकारी म्हणाला “महाराज! हे तर आपलेच पैसे दिसत आहेत.”

राजाने शेनकऱ्याला विचारलें तेव्हा त्याने गोपालकडून ते पैसे मिळाल्याचे उचर दिले. गोपालने दिलेलें धन असें परत केलेलें पाहून राजाला आश्चर्य झालें व तो खजिलेपण सारा.

वैद्य विदूषक

कुंभी नगर येथे एक लढाड वैद्य रहात असे. त्याचे शिबवैरागी असे नांव होते. त्याची बरोबरी करू शकेल असा एकहि वैद्य दुर्लभ मिळणें शक्य नाहीं असा वदया तो मारी. लढाडीवरच त्याचे गोट भरे. त्याच्या जबळ कांही भस्म, आसने व गोळ्या वगैरे ठेवलेल्या असत.

त्या वैद्यातळा युवराज कसल्या तरी विचित्र आजारांनें आजारी पडला. त्याला भूक लागत नसे कीं पाणी पिण्याची इच्छा होत नसे. तो सदां विछान्यावर पडून राही.

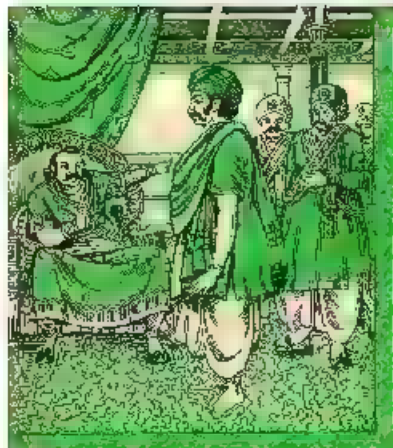
राज वैद्यानें अनेक प्रकारें औषधोपचार करून पाहिला पण गुण पडला नाहीं. राजा फार काळजीत पडला. मंत्र्यांनीं राजाला सुचविलें कीं शिबवैरागीला बोलावून एकदां युवराजांना दाखवून घ्यावें.

“त्याला? तो वैद्य आहे का? यन्वंतरी सारख्याज जें शक्य झालें नाहीं तें त्या लढाडाला शक्य होईल का?” राजाने विचारलें.

“महाराज! मोठमोठ्या वैद्यांनीं हात टेंकले अद्या रोण्यांना त्याच्या औषधानें गुण पडला. कित्येकांना त्यानें पुनर्जन्म पण दिला म्हणें. राजवैद्यांना शक्य झालें नाहीं, तें कदाचित शिबवैराग्याच्या औषधानें होईल.” राजाने अधिकारी म्हणाले.

विचार करून राजा म्हणाला “तुमचे सर्वोच्च तसें मत असेल तर मजब त्याला अशाच कांही कठीण रोण्यांना औषध घ्यायला सांगा. मी मनाची खात्री करून ध्यावी, म्हणतों.” शक्य झालें नाहीं तर त्याला

शिवाय्याची शिक्षा बिक्री अर्दळ. बजावून सामा त्याला." राजा म्हणाला.

"राजाचें म्हणणें रोम्यांना रास्त वाटलें. त्यांनी शिपावांना पाठवून काहीं रोम्यांना हुडकून आणायला सांगितलें. त्यांना राज-वाळ्यांतून एका जर्मी पडेगावर सोपविण्यांत आलें. नंतर शिवनेराम्याला बोलावून आणण्यांत आलें. राजा त्याला म्हणाला "तुं क्काड वैद्य आहेस हें मला कळलें आहे. तुला वैद्यकीची तरी माहिती नसून तूं घोर गरीबांना फंसवून पैसा कमाडीवर मिळवीत आहेस हें सांगिते जालें तर तुला

बंद होईल. तुजें काम म्हणवें असेक तें पथमच सांग."

"महाराज ! मी कित्येक रोम्यांना नुसते बरे तर केलेच आहे, पुनर्वैन नव्हे तर यमपाशांतून त्यांना सोडविलें पण आहे. माझा हेबा करणाऱ्यांनी माझी नाकस्ती मुक्त केली आहे. मी कोणा कोणाचे तोंड वळें ? त्यांच्या मोठ्ठ्यावर विश्वास करून मला दंड देणें हा ज्याय होणार नाही." शिव वैरागी म्हणाला.

"तरे मग तुला वैद्यकी येते हें तुला सिद्ध करून दाखविलें पाहिजे. माझ्याकडे जुने रोगी आहेत. त्यांना हूं बरे करून दाखविलेंच तर मी तुला राजवैद्याची पदवी देईन. पण जर का कोणाला गुन पडला नाही तर तुजें डोकें उडवून किल्लाच्या फाटकाळा दागून ठेवीन." राजा म्हणाला.

शिव वैराग्याची नोंवडीच बळखी. शिपाई त्याला रोम्यांच्या खोर्तीत घेऊन गेले. राजाचे काहीं प्रमुख अधिकारी पण बरोबर बने.

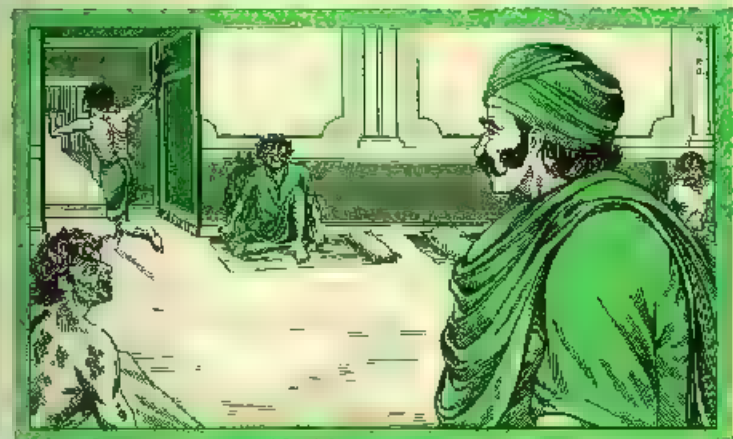
"मी रोम्यांना काहीं प्रभ एकांतात विचारणार आहे." असें सांगून वैद्यानें सर्वाना बाहेर काढले आणि आतून दाराकड कडी लावून वेढली

आजारच्या खोलांत स्वतःचुपराज आहत, हें त्याला बाहीत नव्हतें

नंतर तो क्काड वैद्य रोम्यांना म्हणाला "माझ्याजवळ एक रामबाण लेप आहे तो लावला कीं तुम्हांला काय वाटेक तो रोग असला तरी बरा होईल. माणसाचें एक हृदय काढून तें शकांत टाकून त्याचा लेप तयार करावा लागतो. इतर द्रव्यें व औषधी वनस्पती माझ्याकडे आहेत. एक तीनदा तो लेप लावला कीं तुमचा सर्व आजार पळून जाईल. सर्वांत जास्त जो कोणी आजारी असेक त्याचें हृदय काढून

त्याचा लेप तयार करावा असा माझा विचार आहे." असें सांगून त्यानें एका क्षयरोग्याकडे पाहिले.

तो क्षयरोगी घाबरून गेला आणि उभा राहून म्हणाला "मी आजारी आहे अमें कोण म्हणतो ? मी छान हिंडतो फिरतो. सर्व कामें स्वतः करतो. मला कोणाचें औषध नको." असें प्रांगून ती उठला आणि धांवत बाजम दाराची कडी उचवून पळून गेला. त्याच्या पाठोपाठ "मी आजारी नाही." असें म्हणत दुसरा रोगी पळाला. असें कोणी आजारी असेक त्याचें हृदय काढून ओरडत तो गेला. एकेक करून सर्व तेंच

म्हणत बाहेर आलेले पाहून राजाचा आश्चर्य
बाटले. स्वतः अधिनी कुमारांनी येऊन
औषध पाणी केले असतं तरी एकहि जण
उठून जावं शकला दसता, आणि हे सर्व
स्वतःच्या पावांनी कसे काय उठून पळून
गेले, राजाला कळेना. ते पाहण्यासाठी
राजा स्वतः आपल्या मंत्र्यांबरोबर त्या
खोलीत गेला. तेव्हा तेथे शिवभैरागी एकटा
बसलेला होता. शैबाराच्या खोलीतून युव-
राजाचे हसणं राजाला ऐकू आले.

इतक्या शिवभानंजक तुलाका हंसत
असलेला पाहून राजाला फार आनंद झाला.
जवळ जाऊन राजा म्हणाला “बाळा! तुला
घरं वाटतं आहे ना आता? कां, हंसत कां
होतास?”

“मला काय झालं होतं? मला काही
झालं होतं का? मी आजारी नव्हतोच!”

असे म्हणून तो आणखी सोढ्याने हंसला.
त्याच्याकडून राजाला जे पडले ते सर्व
कळले. ल्हाड वैष मुठीत जीव पळून मान
खाली करून उभा होता. आतां होके
उडपार, यांत त्याला शंका उरली नव्हती.

राजा त्याच्याकडे बळून म्हणाला “तू
छोबेगिरीनें आजपर्यंत मिळवीत आलास.
तरी मी तुला माफ करतो, तू हा वैषकीचा
घंटा सोडून दे कसा, आणि आमच्या
दरबारी एक विदूषक म्हणून रहा. युवराज
नेहमी दुःखी असतात. त्यांचे दुःख, चोळे
का होईना, हकके करणे हे तुझे काम.”
शिवभैरागी वैषाचा विदूषक झाला आणि
त्याने निरनिराळ्या रंगमती करून युवराजांची
कसपणूक करून त्यांना खूष ठेवले.

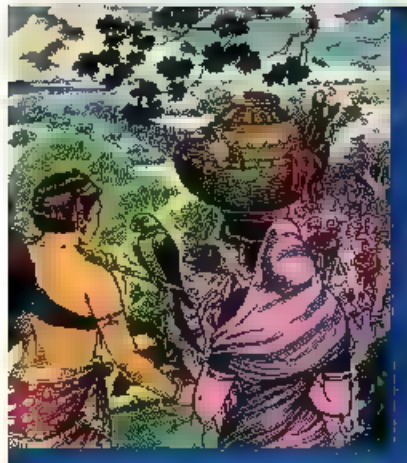
म्हणून हांगडात पट्टामरकती देखील
कधी कधी औषध उरते.

त्या वर्षी पाऊस चांगला पडला. गाई “ही सर्व तयारी कशासाठी? प्रसदा
पुरे निर्माण होती धीकें पण चांगली उत्साह आणि स्वर्च कोणासाठी? कोण्या
निघाळीं गुरांना पुरेसे पुष्कळ भवत होतं. देवाची पूजा आहे की काय? त्यात काय
मर्याद हिरवळ होती. त्या वर्षी दुमते पण मिळणार कुठला?”

चांगले होते काही वृद्ध रावळी कृष्णाला म्हणाले—
काय तसु आला. हे सर्व इंद्राच्या “कृष्णा! सर्व लोकपालात आणि दिक्-
कूपने झाले म्हणून नव बगैरे गरज्यानी पालकाचा प्रमुख इंद्र नाही का? त्याच्या
त्या वर्षी इंद्राचे कामास मानण्यासाठी कृपेनेच चांगला पाऊस पडला. त्याच्याच
इंद्रोच्च कसण्याचे योजले. त्यासाठी कृपेने गाईगुरांना चारा व आपणां सवांना
आवश्यक ती सर्व तयारी सुरू झाली. सर्व दूध दुमते मिळते आणि पिके निघतात.
ल्हानथोर खी पुरुष त्या काळात लागले. म्हणून त्याला प्रसन्न करण्यासाठी हे त्याचे
कृष्णाने ती सर्व तयारी पाहून प्रसन्न आभार मानण्यासाठी उत्सव साजरा करण्याचे
गरज्यांना त्या सर्वांचे कारण विचारले— सर्वानां भोजन आहे”

तें देऊन कृष्ण म्हणाला - आपण मुख्य करून तीन वृत्ती करतो. शेताची व्यापार आणि पशुपालन नाही का ? जो नी वृत्ति कातो ती वृत्तीच त्यांना देवी असतो. आपण गावळी. शानावनांत राहतो. पशुपालन ही आपली वृत्ति. गुरांना राखत हवं व सांवलीसाठी वृक्ष वनस्पती ते आमच्याला बर्बाद आणि पर्वतावर मिळतात. म्हणून आपल्याला रज, पर्बत व पशु हेच देव देवी. जे ज्याचे कुळदैवत त्याचीच पूजा करावयाची असते. शेतकरी शेत नांगरतात नांगर त्यांचा देव. आढण थंड वागादि करतात

म्हणून अग्नि त्यांचा देव. आपण डोंगरावर आणि पर्वतावर घुरी चरायला येऊन जातो पर्वतच आपला देव. म्हणून आपण पर्वताची पूजा करावी. जुगही काशे ऐकले नाही तर मला तें दुर्लभ व्रत म्हणून दिसाची गोष्ट मी तुम्हाला सांगत आहे. पण आनडणार नाही.''

कृष्णाने आपले निश्चित मत त्या विषयी दिले तेव्हा सर्व गवळ्यांनी विचार करून पाहिला व त्यांना ते परोपर वाटले व त्यांनी तें कबूल केले. तें असे हि म्हणाले की कृष्ण जें म्हणत ते करायला ते तयार आहोत. कारण तोच त्यांचा रक्षक आहे त्याने निरनिराळे पराक्रम बाखडून त्यांची खात्री पटवून दिली होती की तो सर्व समर्थ आहे. एवढेच नव्हे तर देवाचा अवतारच नव्हे तर मलयक्ष देवच आहे.

सर्व गवळ्यांनी एक मवाने इंदोसबाबा विचार पोडून दिला आणि पर्वतासव करण्याचे ठरविले.

पेढे, वरकी, ओखंड, बांधुंबी, खीर व इतर मकाने तयार करविली. इहीं, वृध, मय, लोणची, चटपश कोशिविरी पापड फेस्था, कुम्भा, जाडू, जिल्ल्या वगैरे अनेक

पदार्थ टोपल्यांत पांऊन गाळ्यांत भरून किंवा कावडी भरून गोठुल वृंदावन बासि यांनी गावर्षन पर्वताकडे प्रस्थान केले. लहान बोर सी पुरुषाना ह्या एक नवा आणि गमतीदार उत्सव वाटला

गोवर्षन पर्वतावर एक सपाटशी आगा पाहून लोणाने ती सावचून स्वच्छ करून बैठकी टाकण्यांत आल्या आणि तेथे गिरेपूजा कृष्णाच्या खास देखरेखीखाली सुरू झाली जे जे साधपदार्थ आणण्यांत आले होते त्यांचा नैवेद्य पर्वताला द्यावयाच्या आळा गवळ्यांनी फुले वाडून पर्वताला अर्घ्या व नक्तिपुर्वक नमस्कार केला.

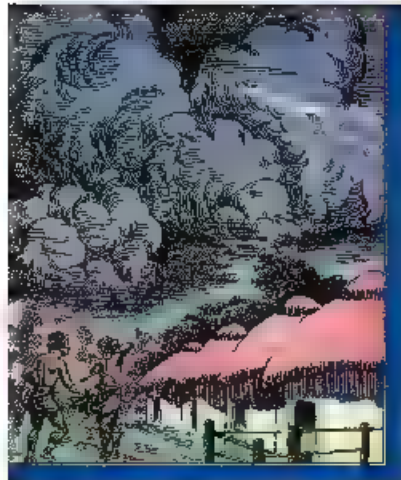
सर्व पुजा करण्यांत मंत्र असतां स्वतः कृष्ण पर्वताच्या शिखरावर प्रगट झाला सर्व चकित होऊन त्याच्या कडे पाहू लागले तो आश्चर्या एका हाताने सर्व नैवेद्य उचकल खात होता नंतर म्हणाला "मी तुमची सर्वांची भक्ति पाहून प्रसन्न आहे. मीच पर्वत रूपां येथे हजर आहे. म्हणून तुम्ही माझीच आराधना करावी. जसे केल्याने तुमच्या सर्व इच्छा पूर्ण होतील, गोष्ट वाढेल व त्या अमृतास रसे गोड दूध देतील. मीच कामरूपे सर्वदा तुमच्या हृदयांत बास करतो." असे

सांगून पर्वत शिखरावरचा तो कृष्णरूप देव अदृश्य झाला

गोरपालकांनी पर्वतशिखरावरचा पर्वता कार कृष्ण व त्यांच्या मधला कृष्ण दोघांनी एकदाच जेव्हा पाहून हात जोडून त्याला नमस्कार केला

नंतर त्यांनी आपल्या गुरांच्या शिमाना रंग लावून त्यांची पुजा केली. त्यांच्या भळ्यांत घंटा शोधल्या, छया व वेळ त्यांच्या भस्तकाबर बांधून त्यांना सजवले आणि त्यांच्यासह गोवर्षन पर्वताला प्रदक्षिणा घालली. नंतर त्यांनी जासण स्तर्पण केले

अवमान निपूरणें सहन करून स्वस्थ वसणार नाही. तुम्ही वृंदावनला आठून लागोपाठ सप्त दिवस इतका परकस पाळा कीं गवळ्यांना भावंट मासे पाय घरायला यावें लागलें पाहिजे. स्वांचें बांधन वाडून गेलें पाहिजे तेव्हां स्वाची खोड मोडेल. तुम्ही ही कामगिरी क्वाविळीत तर माझ्या घनाचें सभाषण होईल. मी तुमच्याबरोबरच वेईन व आक शातून तुमचा पराक्रम पहात राहीन.”

गोकुळांतल्या रहिवास्यांना ईशान्य दिशेचेकडून आकाशांत विजा वमळू लागलेल्या दिसल्या. सोसाऱ्याचा बारा सुख झाळा उप्पावण इतका वादळा कीं घरांत बसून राहणें असंख झालें. जमिनी तापल्या व शरद करूंत भीष्म असतूचा भास होऊन सर्व चकित झाले.

पूर्वेकडे भेष गर्जना सुरू झाली. “ही अकाल वृष्टि कोडून ?” सर्वांच्या मनांत हा प्रश्न प्रथ होता. पाहतां पाहतां काळ्या दगावीं सूर्याला झांकून टाकलें सूर्य आकाश काळें झालें वणि दिवसां रात्री-सांझा पडला. विजा वमळू लागल्या, गारा पडू लागल्या आणि इतका मोठा पाऊस

पडू लागला कीं आकाश व जमीन एक दिसू लागली

तो पाऊस पाहून गवळी वाचकन गेलें. मलबकाळ येऊन ठेपला असेच सर्वांना वाटू लागलें आणि आतां मापलें कसे रक्षण होणार याची काळजी वाटू लागली. पळायचें तरी कोठें ? कारण निकडे पहावें तिकडे पाणी. झाडें तुटून पडत होती. घराची छप्परे उडून गेली. गोठ्यांतून पाणी शिलें. गुरे भावकून जोरडू लागली आणि सैराबेरां पडू लागली सर्व हल्य सयकर होतें.

सर्वां गवळीं भावकून कुण्याकडे आले आणि म्हणाले—“कान्हा ! तूच आतां आमचें रक्षण कर ! तू तारलेंस तरच तरणार आम्ही.”

“ईशान्ये कोण केला आहे त्याचा परस्परशि नडकला आहे, हें कुण्यानें ओळखलें सुडाच्या भावनेनें तो हें सर्व कहीत आहे. त्याला वाटत असावें कीं गवळी त्याच्याकडे थांबत येऊन क्षमा मागतील व कुण्याला नावें ठेवतील. अशा तऱ्हेनें कुण्याचा गर्वभंग होईल. परंतु कुण्यानें ईशान्याच सर्वभंग करण्याचें ठरवून गोकर्ण पर्वतच उचकला आणि उन्नीसांखा हाताच्या आघारे डोक्या-

वर बरला. त्याबरोबर पर्वतावरचे मोठमोठे दगड कोसळले. सर्वां भावकून विळांतून बाहेर आले झाडे उणळून पडलीं बाघ सुडेतून काढेर आले. गुरेंत बसून तप काणाच्या तपस्वी मुनींची तपश्चर्या भंग झाली.

कुण्यानें गोकर्ण पर्वत उचकला सर्व गवळ्यांना आपल्या गाई गुरांसह त्या पर्वताच्या खाली निवाण्याला वायला सांगि तलें. म्हणाले—“तुमच्या केसालाहि भक्ता लायणार नाही. सर्व गवळी आपापलें सामान, वायक, मुलें व गुरे घेऊन पर्वता खाली येऊन बसे राहाले.

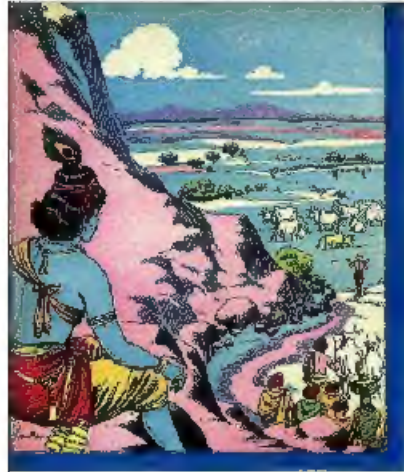

बांदोबा

बांदोबा

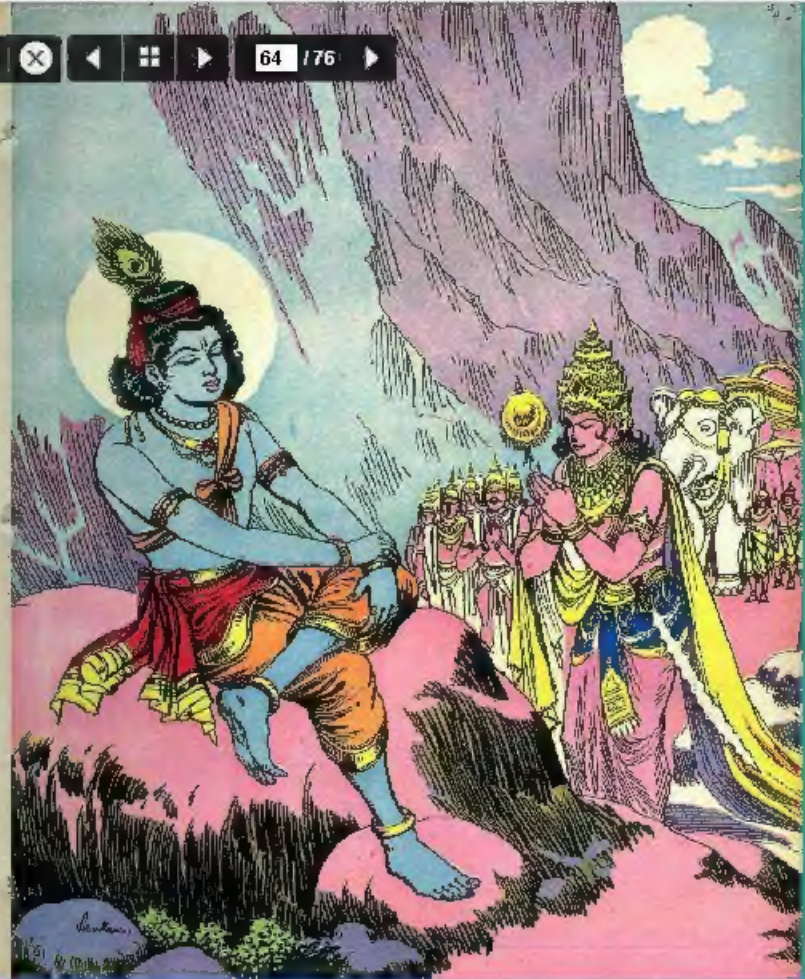
शात दिवस पाऊस पडल्याचा इंद्र आपल्या मेघांच्या सैन्यासह परत गेला. आकाश पुन्हा निरन्न झाले. घाबळी आपल्या गाई गुरांना घेऊन परत व्याघ्रपत्न्या घरी गेले. कृष्णाने यथास्थानी परत येऊन तिच्या आणि झाडावर बसून डोंगरावर चरू लागलेल्या गाईची गंमत पाहू लागला.

कृष्णाने दाखविलेला तो चरकार पाहून इंद्राला स्वस्थ कसे असविणार? त्याला कृष्णाची दहशत बसल्यासारखी झाली. म्हणून तो ऐरावतावर बसून व ब्रह्म चारण

करून काही अनुयायांसह मूल्याकी, गोवर्धन पर्वतावर बसलेल्या कृष्णाजवळ आला. कृष्णाकडे पाहताच त्याला कृष्णाचे सत्स्वरूप दिसले. तो ऐरावतावरून खाली उतरला व कृष्णाला साष्टांग प्रणिपात केला.

कृष्ण, इंद्राकडे अजुंझीही त्याने पाहिलेच नाही अशा तऱ्हेने तांगव्याज्यांनी दळल्या दुळल्याशिवाय चरून होता. त्यावरून कृष्णाला फार राग आला आहे हे इंद्राने ओळखले आणि तो कृष्णाचे स्तोत्रगान करू लागला. गोवर्धनाकाचे घेऊन रूप स्वतः देवाधिपतेन विष्णुने अवसार चारण केला आहे हे त्याने ओळखले म्हणून आणि तुरमिमाने अतिदृष्टि करून स्वतःच देवाचा कोप करून घेतला होता. नंतर त्याने गोपति म्हणून कृष्णाचा अभिषेक करून त्याला दिव्य आभरणे घेऊन त्याचा संस्कार केला.

देवटी इंद्र म्हणाला—“कंस व त्याचे अनुयायी तुझा नाश करण्याचा विचार करीत आहेत. तुझ्या हार्ती त्या सर्वांचा संहार होईल. कंसाचा वध करून तू राजा होशील. तुझ्या आतेच्या घेटीं दुषिष्ठिर व भीम यांचा जन्म झाल्यानंतर मला अंश

अर्जुन जन्मला आहे. तो पुष्ठा सखा मत्त होऊन तुझ्या आग्रहाला येईक. तू त्याचे रक्षण कर आणि कीर्ति संपादन करून दे. पुढे औरव पांडवांचे युद्ध होईल. त्या युद्धात तुझ्या मदतीने त्याला जय लागेल असे कर. पवडे माझे मागणे आहे.”

कृष्ण म्हणाला—“माझी आते कुंती हिची मुले व ती पांच हि भावंडे पराक्रमी आहेत. त्यांच्यात देवांचा अंश आहे. ते सर्व भूमीचे अधिपती होतील. त्यांच्यापैकी मगला अर्जुन असामान्य पराक्रमशाली होईल. हे सर्व मला प्रथम पासूनच माहीत आहे. तू जे मागणे मागितले आहेस ते मी सर्व करीन. तू आळास हे पण बरे सांगे. आता तू निश्चित रहा.”

इंद्राने कृष्णाला साष्टांग नमस्कार केला आणि ऐरावतावर बसून आपल्या अनुयायां-

सह इंद्राच्या परत गेला. मात्र कृष्ण डोंगरावरून उतरून खाली ईरावतला घरी आला.

तो आल्याबरोबर सर्व श्वकांपांनी त्याला घेरले. तो सामान्य मनुष्य नसून देवांचा अवतार आहे हे त्यांना छान कळले होते. हात जोडून त्यांनी त्याला विचारले—
“कृष्णा ! अरे, खरे सांग, तू कोण आहेस आणि असा आम्हां गरिबांच्या भयं लपून कां बसला आहेस ? तू तर त्रिलोक रक्षक आहेस. मग माई जरायला शक्क्यांच्या घरी कां जन्मलास ! तुझे भय वाटू लागले आहे आम्हांला.”

कृष्ण हसून म्हणाला—“मी तुमच्या पैकींच एक आहे. मग हा प्रश्न कशाचा !”
ते मेकून सर्व आश्चर्यचकित होऊन आनंदाने कौतुक करीत कृष्णाकडे पाहू लागले.

अरण्यपुराण

[११]

मौवलीला मनुष्यांनी आपल्या समाजांतून पळवून लावले. म्हणून पुन्हा रानांत रानटी जनावरासारखे आयुष्य कंठणे हा एकच मार्ग त्याला उरला. लांडग्यांचा कळप जेथे बसा होई त्या डोंगराच्या शिखरावर वाघाबाबे कातडे पक्का जागी ठेवून तो म्हणाला—“मला आता तुमच्या कळपाबरोबर राहून शिकार करणे शक्य नाही. फक्त वार लांडग्यांना बरोबर घेऊन शिकार करण्याचे ठरविले आहे.”

त्याने लांडगा व लांडगीण दोघांना त्याला जो अनुभव आला होता तो समजावून सांगण्याचा यत्न केला. वाघाबाबे कातडे काढण्यासाठी जो सुरा त्याने बापरला होता तो दाखविला. ‘पुळू’ व ‘मोठा भाऊ’ झाले नसते.

दोघांनी माई म्हशींना वाघाबाब्या अंगावर पळविण्यासाठी काय युक्ति केली हे वर्णन करून सांगितले. ते सर्व ऐकण्यासाठी अस्वल डोंगरापलीकडून तेथे आले होते. मौवलीने दाखविलेला पराक्रम ऐकून काव्या वाघाका परमानंद झाला.

तोपर्यंत छान उजाडले होते. परंतु कोणाला झोपण्याचे मान नव्हते. एका माजून सूर्य बर येत होता व दुसऱ्या बाजूने वाघाच्या कातड्याचा सुटलेला होत होता.

मौवली म्हणाला—“हे सर्व पक्ष व काढण्यासाठी जो सुरा त्याने बापरला होता ‘मोठा भाऊ’ दोघांच्या मदतीशिवाय शक्य तो दाखविला. ‘पुळू’ व ‘मोठा भाऊ’ झाले नसते.

कांडगा म्हणाला—“बरे झाले, आमचा मुलगा आम्हांला परत मिळाला. किती अनुभव घेऊन आला आहे! त्याचे पाय वाटण्यालायक देखील मी नाही. मनुष्य जालीशी नाही तरी आपले काय काम?”

“खरंच की, काय काय आपल्याला?”

अश्वला ने व काळ्या बापा ने हुजोरा दिला. मौबली ने कांडगिणीच्या पोटावर खुशीत होके ठेवले व रिमंत करून म्हणाला—“मी मनुष्यांचे तोंडवेलीक पाहू इच्छित नाही.”

“पण त्यांनी संवध जोडावचा ठरविले तर घुं काय करणार?” एकूने विचारले.

“आम्ही पांच जण आहो की!”
‘मोठा भाऊ’ म्हणाला.

“या शिकारीच्या वेळी कदाचित आम्ही सुद्धा राहू.” काळा बाप आपली शेपटी ऐटीत हळवीत व मस्बलाकडे पहात म्हणाला. नंतर तो एकूकडे वळून म्हणाला—
“आतां मनांत मनुष्यांचा विचार कळाला जाणतोस?”

ऐक, सांगतो, कां तें!” म्हणत एकू सांगू लागला—“मौबलीने बापाचे कातडे पुरून टाकल्यानंतर मी गांवापर्यंत गेलो होतो आणि रामटी कोक ज्या पायवाटेचा उपयोग करीत असत ती वाट मी दिसणार नाही अशी करून आलो आहे. परंतु एक बटवाचूल या झाडावरून त्या झाडावर जात असता म्हणाले—“मनुष्यांचे शोष मध-मासीच्या शेव्वासारखे कामांत गर्क दिसले.”

“तुं काय पाहिलेस रे?” मी विचारले.
“गांवाच्या फाटकाजवळ ‘तांबडे पूल’ (म्हणजे पेटलेला जाळ) उमळले आहे. त्याच्या चारी बाजूला लोक बंटुकी घेऊन बसले आहेत.” बटवाचूल म्हणाले.

एवढे सांगून एकू पुढे म्हणाला—“मनुष्य उगाच बंधूक घेऊन बसत नाही, हे मला

छान ठाऊक आहे. ते स्वकरच आपला वाट अडवून बसणार. कदाचित येत हि असतील. म्हणून सर्व सावध व्हा!”

“कण कां? त्यांनीच मला जातीबाहेर काढले. त्यांना आतां माझ्याशी काय काम?” मौबली रागाने म्हणाला.

“बाबा रे तूं मनुष्यच. किती झाले तरी तुझे मनुष्य कां आणि काय काय करतात हे तुलाच माहिती!” एकू म्हणाला.

रुमेच मौबलीचा सुरा चमकला व त्याने तो जमिनीत खोचला. एकूच्या पायाला लागतां लागतां कुकळा.

“तूं पुन्हां मला मनुष्यांतला सांगून हिणविलेस तर सांगून ठेवतो, मला स्वप्नार नाही.” मौबली चाकू ठेवीत म्हणाला.

एकू चाकू रोविला होता ती बागा पाहून म्हणाला—“मनुष्यांत कांहीं काळ राहल्याने तुला कमी दिवस लागले आहे असे वाटते. चाकू गारामला तुला जितका वेळ लागला तेवदशांत मी हरणाला पकून आणीन.”

कुकळा बाप एकदम उभा राहून व दूरवर एकदां पाहून चौकडी वळल्यासारखा सर्तकडे पाहू लागला. ‘मोठा भाऊ’ कण काळ्या बापाजवळ येऊन उभा राहला व त्याने तसेच

दूर वर पाहिले. त्याची चर्चापण बदळलेली दिसली. एकू पन्नास पाऊणसे पावसे त्या विशेषेने भांबून पाहून आला व त्याचे पाय-वेसील गारठले. त्यांना नुसत्या बासांने जे कळे ते मौबलीला कळत नव्हते. त्याला पूर्वी ते जितके कळे तितके, मनुष्य वर्त्तीत राहून आल्यामुळे कीं काय कळतनासे झाले.

“मनुष्य....” एकू समोरच्या पायलावर होके ठेवून म्हणाला.

“वरदेव आपला पाठलाग करीत येत आहे. ती पहा, त्याच्या बंटुकीची पळी.” मौबली खाली बसत म्हणाला.

“मनुष्य या बाजूला येणार, हा संशय मला पहिल्यापासूनच होता.” एक म्हणाला.

मौवलीचे चारी माक दबा भरून डोंगराच्या पायथ्याकडे जाऊन झुड्याच्या आड लपून बसले.

“कोठे निघालांत?” मौवलीने त्यांना विचारले.

“दुपारपर्यंत त्यांच्या समाचाराला जात आहो. त्यांचा खूप समाचार घेऊन येतो.” मोठा माक म्हणाला.

“परत या बरें का? मनुष्य मनुष्याला खात नाही.” मौवली म्हणाला.

“या पूर्वी मी तुला नुसता मनुष्य म्हटला त्या रागात तू मला मुरा मारायला निघाला होतास.” एक म्हणाला.

माक भीत भीत परत आले.

“मी जे काही करतो, त्या सर्व गोष्टींचा जवळचा यार हवा का?” मौवली रागाने म्हणाला.

“हाच तो मनुष्य! हेच मनुष्यासारखे योखने झाले. उद्यमपुराच्या पित्र्याचबळ मनुष्य असेच काही तरी योखत होते.”

वाच्या मनांतल्या मनांत म्हणाला, परंतु उघड म्हणाला—“या खेपेस हा म्हणतो आहे तें बरोबर आहे. हे लोक टोळी करून येतात शिकारीला. इतर काय करतील हे समजून वेतल्याशिवाय एकट्याला मागे वेडेपणाचे होईल. या मनुष्याला काय हवे आहे हे पाहायला हवे.”

“आम्ही नाही येत. तू एकट्याने कर शिकार. एखाद्या वेळांत आम्ही त्याचे मुंडके आणून ठाकले असते.” ‘मोठा माक’ म्हणाला. [पुढील अर्की वाक]

६५. मार्तंडाचे देऊळ

एक फार जुने काश्मीरच्या खोऱ्यांत पठारावर बांधलेले सुवाचे देऊळ आहे. १२०० वर्षांपूर्वी हे देऊळ बांधले, उभे रांगतले. याच्या शिल्पकलेवर मीक छाप दिसते. हे अनंतनाग (इस्लामाबाद) पासून कोही अंतरावर आहे. हे देऊळ मोठकळीस येथील काय कारण झाले, सांगता येत नाही.

